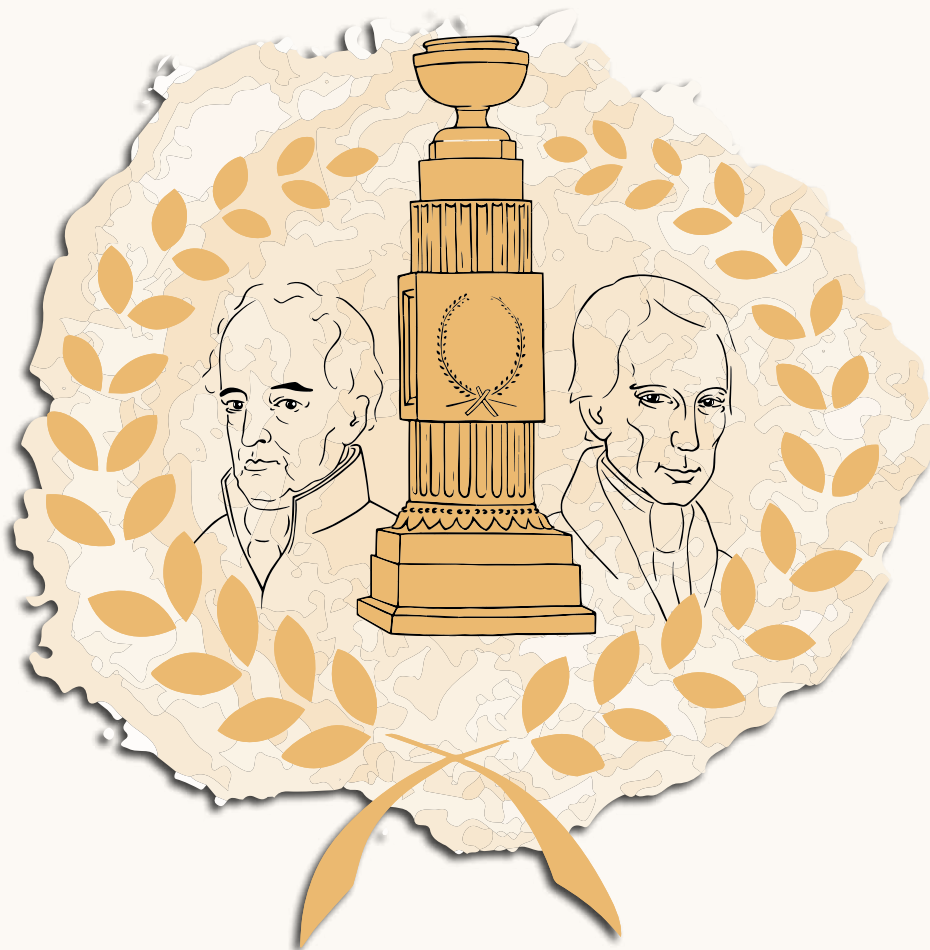

CESAR V DOLU
JUBILEJNI ZBORNIK OB 200.
OBLETNICI OBISKA CESARJA FRANCA I.

EMPEROR IN DOL PRI LJUBLJANI
PUBLICATION ON THE OCCASION OF THE 200TH ANNIVERSARY
OF THE VISIT OF FRANCIS I, EMPEROR OF AUSTRIA, TO DOL

KAISER IN DOL PRI LJUBLJANI
FESTSCHRIFT ANLÄSSLICH DES 200. JUBILÄUMS DES BESUCHES
VON FRANZ I., KAISER VON ÖSTERREICH, IN DOL

Kazalo

Uvodnik.....	4
Jubilejni znak	6
Program prireditve.....	8
Nagovor na prireditvi v Dolu pri Ljubljani ob 200. obletnici obiska Avstrijskega cesarja Franca I.....	10
V zgodovini so prelomni dogodki – mejniki	14
Geopolitična situacija v srednji Evropi v času kongresa Svete alianse v Ljubljani.....	15
Sveta aliansa	18
Ljubljanski kongres.....	20
Cesar Franc I.....	22
Habsburžani.....	24
Avstrijski cesarji med 18. in 20 stoletjem.....	26
Baron Jožef Kalasanc Erberg.....	28
Rodovnik Erbergov.....	32
Dolski baron gost dunajskega cesarja.....	34
Spomin na obisk	38
Posušeni vrt barona Erberga	40
Baroni Erbergi in dolski dvorec v knjižnem gradivu iz zbirke Slovenske knjižnice	42
Dol v času kongresa.....	46
Prehrana 19. stoletje	50
Oblačilna kultura 19. stoletje.....	52
Kako osnovnošolce pritegniti k raziskovanju krajevine.....	56
Seznam tematskih prispevkov v občinskem glasilu Pletenice po časovnem zaporedju objav.....	62

Spoštovani,

Občina Dol pri Ljubljani v letu 2021 obeležuje dva pomembna jubileja: 200-letnico obiska cesarja Franca I. in njegove soproge Karoline Bavarske v Dolu (16. 5. 1821) in 250-letnico rojstva gostitelja cesarskega para, dolskega graščaka barona Jožefa Kalasanc Erberga (27. 8. 1771). Baron Jožef Kalasanc Erberg je bil eden bolj spoštovanih mož tistega časa na Kranjskem, njegova graščina z okolico pa ena najlepše opremljenih in urejenih, nekateri so jo kasneje z velikim spoštovanjem imenovali kranjski Versailles. Baron Erberg je bil razgledan in vrhunsko izobražen mož na številnih področjih javnega in osebnega delovanja. Poleg vzornega upravljanja dolskega dvorca, njegove okolice in posestev je deloval še kot zgodovinar, zbiratelj starin, umetnin in redkih rastlin, uvajalec novih sort sadja in posevkov, mecen nadarjenih študentov ipd. Predvsem pa je znan kot vzgojitelj mladoletnega avstrijskega prestolonaslednika Ferdinanda.

Od časov barona Erberga in Habsburškega cesarstva se je za nas veliko spremenilo. Cesarstvo je razpadlo, Slovenci smo šli skozi precej razgibana zgodovinska obdobja in uspeli najti pot do svoje države in do položaja, ki ga imamo danes. Danes je možnost za častitljiv uspeh in preboj med evropsko elito, kot jo je imel baron Erberg, za vsakogar izmed nas veliko lažja. Ob zelo razvitih komunikacijah in dobro razvitem šolskem sistemu so pogoji veliko boljši. Če jih je v takratnih razmerah na najboljši možni način znal izkoristiti baron Erberg, bi se danes po njem lahko zgledovali številni mladi, učenci, dijaki, študenti in znanstveniki. Danes lahko kot enakovredni člani

velike evropske družine z velikim čutom spoštovanja, odgovornosti in želje sledimo poti, ki vodi k odličnosti na različnih področjih, dosegamo najboljše rezultate in tako uresničujemo svoje življenje ter dajemo največji možni prispevek svojem kraju, svoji državi in človeštvu.

S ponosom lahko ugotovimo, da nam je bolje, imamo svojo državo, na enakopravni osnovi smo se povezali z drugimi evropskimi narodi v Evropski uniji, 1. julija smo že drugič prevzeli odgovornost predsedovanja Svetu EU. Družba, ki jo danes gradimo, temelji na varnosti, trajnostnem razvoju, spoštovanju bogate kulturne in jezikovne različnosti, znanosti in izobraževanju. Baron Jožef Kalasanc Erberg je tudi zato vsem nam s svojim življenjskim prispevkom dal še posebno pomemben pečat in zgled. Želim, da bi nam ga uspelo posnemati, da bi njegov prispevek znali dopolnjevati in nadgrajevati.

Občina Dol pri Ljubljani se je v maju 2021 odločila, da mu v njegov spomin v okrilju njegovih paviljonov postavi doprski kip, delo domačega akademskega kiparja Anžeta Jurkovška. V neposredni bližini Erbergove graščine, na Rajhovi domačiji, simbolično nastaja nov javni park, poln rastlin in različnih dreves. Poimenovali smo ga Park življenja, sredstva za vzpostavitev je v veliki meri prispeval Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja. Naj bosta doprski kip in park še eden od poklonov in izrazov spoštovanja krajanov Občine Dol pri Ljubljani baronu Erbergu ob teh dveh častitljivih obletnicah.

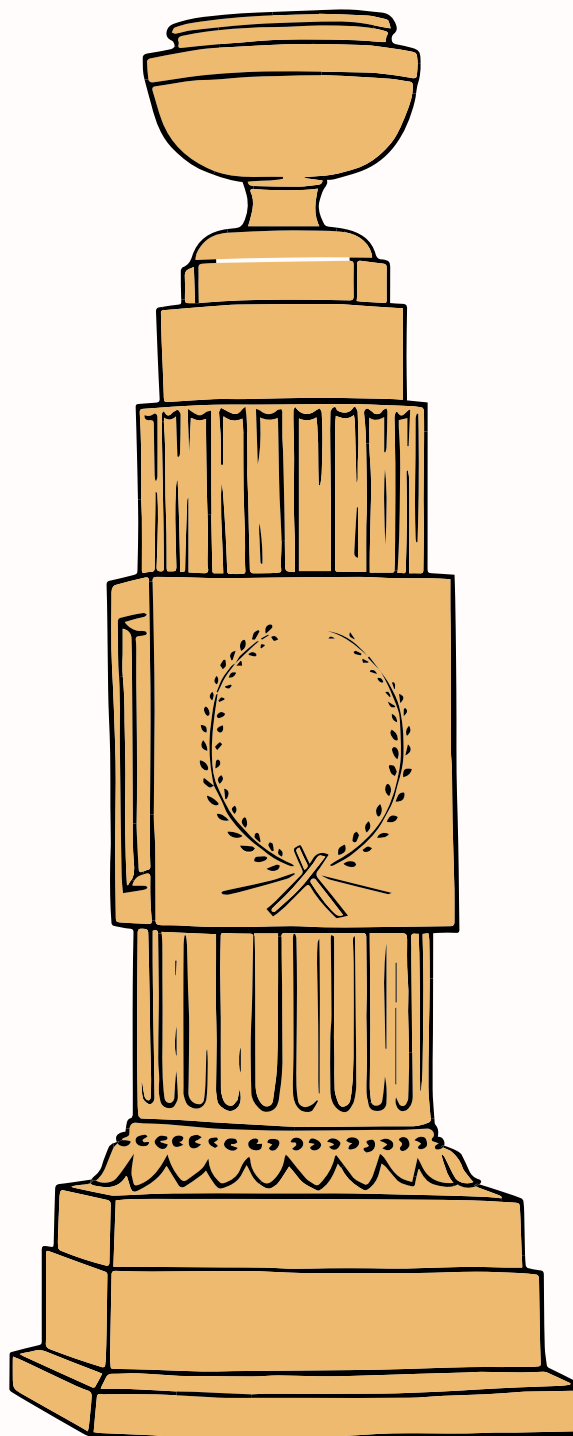
Obletnico cesarjevega obiska v Dolu obeležujemo v septembru še s številnimi drugimi prireditvami: slovesnim odprtjem jubilejne razstave in tematskimi

predavanji priznanih zgodovinarjev. Od začetka leta 2021 v občinskem glasilu Pletenice vsak mesec izhajajo članki na temo cesarskega obiska in tedanjega časa, zbornik pa prinaša prispevke uglednih raziskovalcev zgodovine, tudi iz naše občine.

Zahvaljujem se sodelavcem projektne skupine: dr. Viktorju Grilcu, Alojziju Grebencu – župniku iz Dola, prof. dr. Stanislavu Južniču, prof. dr. Andreju Rahtenu (Zgodovinski inštitut Milka Kosa SAZU), dr. Božu Cerarju, Andreju Savniku (Mestna knjižnica Ljubljana, enota Slovanska knjižnica), Darji Dukarič in Mojci Valenčak (OŠ Janka Modra Dol pri Ljubljani). Zahvala gre tudi Evi Vovk – strokovni sodelavki občine Dol pri Ljubljani, Barbari Koželj Podlogar – kulturni atašejki, vodji Slovenskega kulturno-informacijskega centra v Avstriji, in ministru za kulturo dr. Vasku Simonitiju za podporo. Posebna zahvala in poklon sta namenjena koordinatorki projekta Nataši Klemenčič, sovaščanki in strokovno programski sodelavki JSKD, izpostave Ljubljana okolica.

Za tehnično podporo se zahvaljujem lektorici Darji Kepec, oblikovalcu Urbanu Batu, prevajalcu v angleški in nemški jezik Leonu Taborju ter snemalcema Ivanu Marjanoviču in Francu Ravnikarju. V projektu so sodelovale naslednje institucije: Mestna knjižnica Ljubljana – enota Slovanska knjižnica, Mestni muzej Ljubljana, Prirodoslovni muzej Slovenije, Zgodovinski inštitut Milka Kosa SAZU, Arhiv Republike Slovenije in Etnografski muzej Slovenije. Tudi njim iskrena hvala. Načrtovano je bilo, da osrednjo prireditev, odkritje doprsnega kipa in odprtje razstave izvedemo 16. maja 2021, natančno 200 let po cesarjevem obisku, vendar zaradi epidemije covida-19 to ni bilo mogoče in zato vsi dogodki potekajo glede na razmere in priporočila vlade.

Župan Občine Dol pri Ljubljani
Željko Savič

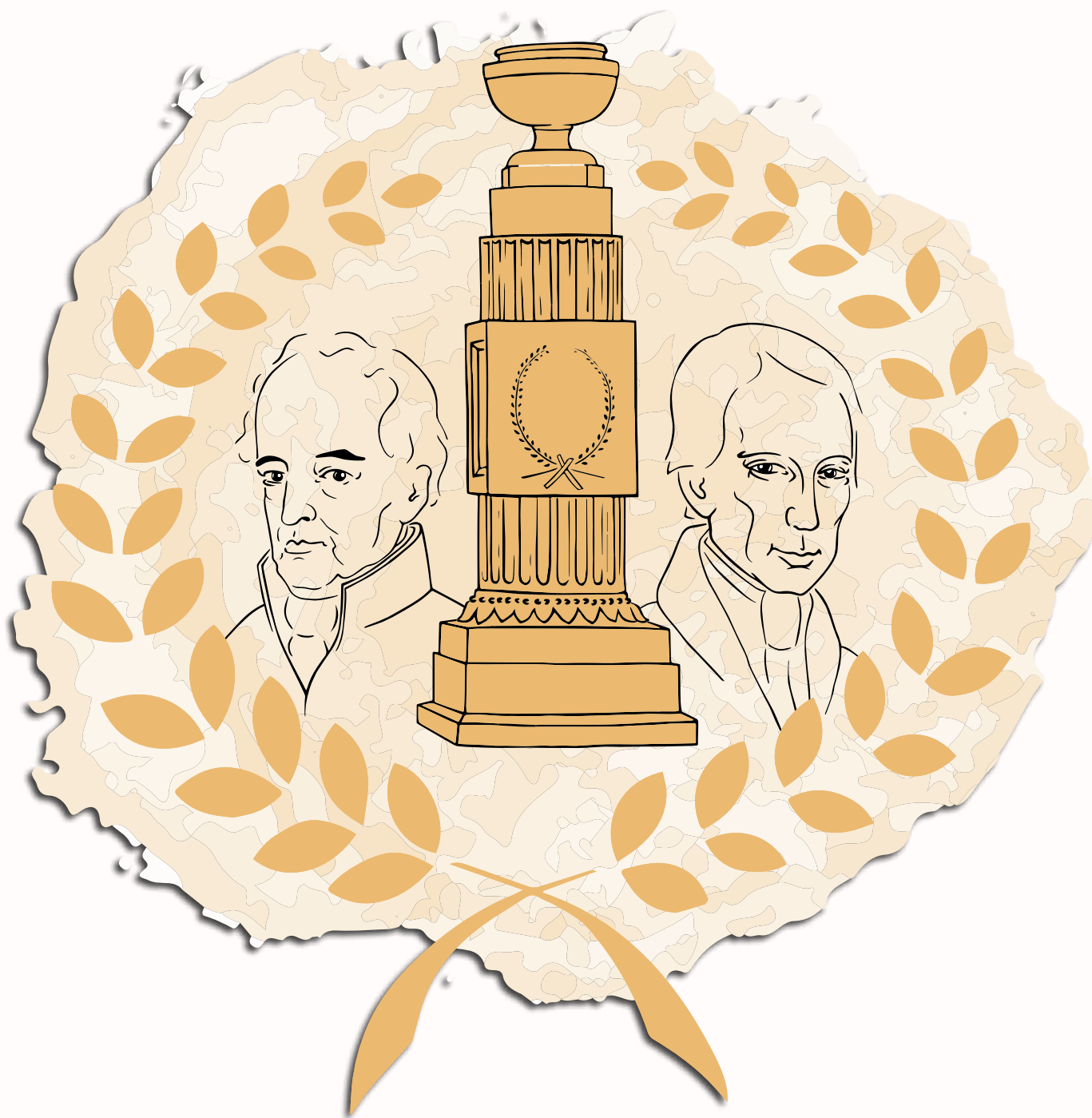

Jubilejni znak

Jubilee emblem
Jubiläumseblem

Projekt Cesar v Dolu ima svoj jubilejni znak, ki predstavlja portreta obeh akterjev dogodka: avstrijskega cesarja Franca I. na desni in na levi gostitelja dolskega barona Jožefa Kalasanca Erberga, ki je dal v spomin na ta dogodek postaviti obelisk. V sredini je silhueta spomenika.

Lovorjev venec pomen tega dogodka še poveča. Za stare Grke in Rimljane je bil lovor simbol modrosti, moči in slave, zato so z lovorovimi venci kronali vladarje, zmagovite vojskovodje, pesnike in olimpijske zmagovalce. Lovor na glavi je sporočal, da so se v zgodovino zapisali za vse večne čase.

Program prireditev

Events on the Occasion
Veranstaltungen zu diesem Anlass

nedelja, 16. maj 2021, Erbergovi paviljoni Dol
**ODKRITJE DOPRSNEGA KIPA BARONA
JOŽEFA KALASANCA ERBERGA**
z napisom

**baron Jožef Kalasanc
ERBERG**

(1771–1843)

zgodovinar, zbiratelj, mecen

Izdelano ob 200-letnici obiska cesarja
Franca I. v Dolu (16. 5. 1821)

in 250-letnici rojstva barona Jožefa Kalasanca
Erberga (27. 8. 1771)

Občina Dol pri Ljubljani
16. 5. 2021

delo akademskega kiparja Anžeta Jurkovška
izdelava napisne table: Kamnoseštvo Mežnar, d. o. o.
izdelava podstavka: Coston, d. o. o.

SODELUJOČI V KULTURNEM PROGRAMU:
MESTNI PISKAČI:

Timi Štritov, Gašper Selko, Martin Dukarič
SENOŽEŠKI TAMBURAŠKI ORKESTER,
umetniški vodja: Eva Dukarič
solista: Gašper Selko in Martin Dukarič
NAGOVOR:

Alojzij Grebenc, župnik v Dolu pri Ljubljani
RECITATORKI:

Lara Smodiš in Veronika Cvetkov, učenki OŠ Janka
Modra Dol pri Ljubljani

*nedelja, 5. september 2021, ob 16. uri, Erbergovi
paviljoni Dol*

**OSREDNJA PRIREDITEV: PROSLAVA IN
SLAVNOSTNO ODPRTJE RAZSTAVE**
SODELUJOČI V KULTURNEM PROGRAMU:

Nuška Drašček Rojko, vokal

Simon Dvoršak, klavir

Kvartet harf Erike Frantar

Harmonikarji Tomaža Pustotnika

DOGODKI / PREDSTAVITVE

(vse v Erbergovih paviljonih v Dolu):

četrtek, 9. september 2021, ob 18. uri

prof. dr. Stanislav Južnič

RODBINA ERBERG IN OBISK CESARJA FRANCA I.

četrtek, 16. september 2021, ob 18. uri

dr. Božo Cerar

IZ DOLSKEGA V SVET DIPLOMACIJE,

pogovor o njegovem delu in s tem povezanimi
njegovimi knjigami in članki

torek, 21. september 2021, ob 18. uri

prof. dr. Andrej Rahten, Zgodovinski inštitut
Milka Kosa SAZU

DIPLOMACIJA VELESIL PRED DVEMA

STOLETJEMA, ob novi izdaji knjige Vladimirja Šenka
o Ljubljanskem kongresu

STROKOVNO VODENJE PO RAZSTAVI

sobote in nedelje v septembru ob 17. uri in

po dogovoru

dr. Viktor Grilc, Alojzij Grebenc

Foto: Urban Bat
Photo: Urban Bat
Foto: Urban Bat

Nagovor na prireditvi v Dolu pri Ljubljani ob 200. obletnici obiska Avstrijskega cesarja Franca I.

Speech at the Celebration in Dol pri Ljubljani on the Occasion of the 200th Anniversary of the Visit of Francis I, Emperor of Austria

Ansprache in der Veranstaltung in Dol pri Ljubljani anlässlich des 200. Jahrestags des Besuches von Kaiser Franz I. von Österreich

Dr. Božo Cerar

Spoštovani gospod župan, spoštovani gospod minister, spoštovani gostje, gospe in gospodje!

Danes se bomo za nekaj trenutkov skušali vrniti dvesto let nazaj, v čase cesarja pa tudi Martina Krpana in Franceta Prešerna. V pomoč nam bodo tudi razstavni panoji v obeh paviljonih.

Leta 1821 je bila Ljubljana, takrat glavno mesto avstrijske dežele Kranjske, pet mesecev ne samo središče Evrope, ampak praktično celega takratnega sveta. Šlo je za najbolj pomemben diplomatski dogodek na slovenskih tleh. Večji, kot je bilo pred 20 leti srečanje Busha in Putina, ameriškega in ruskega predsednika na Brdu pri Kranju. Ljubljana je namreč gostila tretjega od štirih kongresov, se pravi konferenc t. i. Svete aliance. Šlo je za politično-vojaško zaveznitvo skupine

takratnih evropskih velikih sil, katerega jedro so predstavljali vladarji Avstrije, Rusije in Prusije. Avstrijski cesar Franc I., ruski car Aleksander I. in pruski kralj Friderik Viljem III. so skupaj zaustavili francoskega cesarja Napoleona I. Velikega, ki si je skušal podrediti celotno Evropo. Aliansa je torej skrbela za ohranjanje ravnovesja moči (da se prepreči prevelik vzpon katere koli države na kontinentu) in s tem za ohranjanje miru in reda v Evropi. Srečanja v Ljubljani, ki so jo za to priliko preuredili in polepšali, se je udeležila vrsta kronanih glav in diplomatov. Vsega skupaj preko 600 oseb. Pod taktirko avstrijskega zunanjega ministra, v tistem letu je postal kancler (predsednik vlade), kneza Metternicha so konkretno odločali, kako se zoperstaviti nacionalnim in liberalnim idejam ter revolucionarnim vrenjem, ki so sledila obdobju po Napoleonu predvsem na ozemlju današnje Italije. Z drugimi besedami, kako zagotoviti, da bo oblast ostala v rokah absolutističnih vladarjev. V tem so

bili vrsto let kar uspešni. Danes bi rekli, da je šlo za nekakšen NATO. Seveda so bili to drugačni časi, časi drugačnih vrednot, kot jih poznamo danes. Demokracije takrat na naših tleh še ni bilo. Tudi pomlad narodov je nastopila šele 27 let pozneje, se pravi leta 1848, ko se je oblikovala tudi zahteva po Zedinjeni Sloveniji oziroma oblikoval slovenski nacionalni program. Sveta aliansa je skrbela predvsem za dobrobit in oblast vladarjev, NATO pa danes obratno: za ohranitev svobode narodov, demokracije – oblasti ljudstva in za svobodo, pravice vsakega posameznika.

Za dogajanjem v našem glavnem mestu pred dvesto leti je ostalo bolj malo sledi, nekaj pa vendarle. Na tiste čase nas spominjajo npr. Kongresni trg, Cesta dveh cesarjev (mišljena sta avstrijski in ruski), Bavarski dvor, gostilna Pri ruskem carju v Ljubljani in ne nazadnje spominski obelisk v Dolu, tule pred nami.

Postavljen je bil v spomin na zasebni obisk avstrijskega cesarja Franca I. Habsburškega, enega od osrednjih udeležencev Ljubljanskega kongresa, in njegove žene Karoline 16. maja 1821 v Dolu oziroma v tukajšnji graščini. Cesar – mimogrede, bil je vnuk cesarice Marije Terezije in stari oče cesarja Franca Jožefa – se je namreč na nedeljski obisk oglasil pri vzgojiteljih svojih otrok baronu Jožefu Kalasancu Erbergu in njegovi soprogi Jožefi Katarini, roj. Attems. V teh dneh (27. avgusta) je minilo 250 let od baronovega rojstva. Kranjci so bili na dunajskem cesarskem dvoru zelo čislani. Otroke cesarjev je pred njima in potem vzgajalo še nekaj drugih Kranjcev, opravljali pa so še številne druge pomembne službe. Čebelar Anton Janša iz Breznice je še pred Jožefom Kalasancem Erbergom na dvoru deloval kot prvi

učitelj čebelarstva. Iz Ljubljane je bil tudi Vincenc Kern, osebni zdravnik Franca I. Današnjemu Slovincu pa je vendarle najbolj znan bajeslovni junak Martin Krpan, ki naj bi v dvoboju na Dunaju cesarstvo odrešil nadležnega Brdavsca, po povesti Frana Levstika.

Nekaj besed o plemenitih Erbergih. Izvirajo iz Kočevja. Viri jih prvič omenjajo v 15. stoletju. Iz njihovih vrst je izšlo več pomembnih mož, ki so opravljali visoke državne in cerkvene službe. Bili so tudi mecen kulture in umetnosti ter podpirali šolstvo in napredno kmetijstvo. Iz njihove rodbine sta izšla tudi dva misijonarja. Eden je deloval v Paragvaju, drugi pa na Kitajskem, in sicer Avguštin Hallerstein, po materi erbergški iz Dola in po očetu iz Mengša. Bil je astronom in matematik. Veljal je za enega najbolj učenih mož tistega časa. Kitajski cesar ga je za njegove zasluge povzdignil v mandarina, danes bi pri nas rekli, da ga je povišal v ministra. V Ljubljani bo v kratkem dobil spomenik. Zadnji, Jožef Ferdinand Erberg, s katerim je rodbina tudi izumrla, pa je deloval v diplomatski službi.

Tukajšnja graščina, ki je danes več ali manj razvalina, restavriran je samo severni del, izvira iz prve polovice 16. stoletja. V roke Erbergov je sicer prišla leta 1688, potem pa so jo povečali in temeljito preuredili. Notranjost je bila v svojih časih bogato okrašena s freskami, slikami in kipi ter opremljena z redkim pohištvom. V njej so se nahajali bogata zbirka umetnostnih in naravoslovnih dragocenosti pa tudi raznolika knjižnica in arhiv. V veliki meri so se nanašali na Kranjsko in njeno preteklost, našo preteklost. Med knjigami sta bili tudi Dalmatinova Biblija, pa Trubarjeva Hišna postila, med časopisi pa prvi slovenski časnik – Vodnikove Lublanske novice.

Nekaj tega se danes nahaja v Narodni galeriji in Narodnem muzeju v Ljubljani ter Arhivu Slovenije, drugo se je žal porazgubilo ali bilo v obeh svetovnih vojnah uničeno. Fontano z vodomatom v parku pred gradom je izdelal Francesco Robba, ki je tudi avtor vodnjaka pred ljubljansko mestno hišo. Svoj razcvet in vrh odličnosti je graščina doživela ravno v času barona Jožefa Kalasanca Erberga. Zaradi vzorno urejenega parka z drevoredi pa tudi botaničnega vrta z vrsto eksotičnih rastlin oziroma dreves je dobila vzdevek kranjski Versailles. Versailles je, kot veste, sicer predmestje Pariza in svetovno znan po palači Château de Versailles in njenih vrtovih ter drevoredih, kjer so imeli svojo rezidenco francoski kralji. Jožef Kalasanc je bil takrat eden najbolj uglednih mož na Kranjskem, zelo razgledan in tudi premožen. Bil je v stiku z Linhartom (avtorjem naše prve komedije Županova Micka), Kopitarjem, Zoisom in drugimi, za katere verjamem, da ste o njih slišali v osnovni ali srednji šoli. Veliko je tudi potoval. Bil je strasten zbiratelj naravoslovnih, etnografskih in umetniških predmetov. Teh se je s časom nabralo toliko, da je v gradu zmanjkalo prostora. Žiga Zois ga je napeljal na zamisel, da je nekaj let po obisku cesarja dal zgraditi dva klasicistična paviljona v obliki grških templjev, tule zraven nas. Postavil ju je beneški arhitekt Francesco Cocani. Njuno notranjost je poslikal znani slikar Matevž Langus. Poleg Templja v Rogaški Slatini predstavljata najpomembnejši še stoječi klasicistični arhitekturi na Slovenskem. V enem, južnem, prvem muzeju na Slovenskem, je bil del bogate zbirke, v drugem pa knjižnica in arhiv. V nišah paviljonov se nahajajo kipi štirih muz, slikarstva, arhitekture, pesništva in glasbe. To je več ali manj vse, kar je ostalo od nekdanjega blišča. Partizani so grad leta 1944

požgali, pred tem pa je zamenjal več lastnikov. No, ostala je tudi kapela iz časov izgradnje paviljonov, sto metrov od tu, ob cesti proti Klečam, pri kateri se je končal eden od drevoredov.

Omenjeni spomenik – empirski steber je, razen sklede na vrhu, izklesan iz domačega, ihanskega sivega apnenca. Izdelal ga je že omenjeni Francesco Coconi, avtor kasnejših paviljonov. Kot zanimivost naj omenim, da so osrednji del iz ihanskega kamnoloma, kakšni dve uri hoda stran, vozili na posebnih valjčkih v treh izmenah tri dni s 36 voli. Ker sem po rodu z Dolskega, moram dodati, da imamo tudi v našem koncu občine svoj grad, Žerjavov grad, prav tako iz 16. stoletja, ki je celo malo bolje ohranjen. Imamo tudi svojega barona. Mislim seveda na matematika Jurija Vego iz Zagorice. S prej omenjenim Linhartom sta bila sošolca. Vega ni segel le do Dunaja, ampak celo do Lune. Po njem se imenuje eden od kraterjev na tem nebesnem telesu. Tudi misijonarja imamo, dr. Janeza Janeža, tudi ta je deloval na Kitajskem oziroma Tajvanu. Tu bi rad spomnil na besede poslanca Državnega zbora in mojega prijatelja Jožefa Horvata: »Narod, ki se ne zaveda svoje zgodovine, ni vreden prihodnosti. Zgodovinski spomin (se pravi poznavanje slovenske in s tem tudi krajevne zgodovine) nas namreč lahko veliko nauči.« V dvesto letih se je marsikaj spremenilo. Slovenci, razpršeni v več deželah cesarstva, svojega zedinjenja v obliki »Kraljevine Slovenije« v okviru Avstro-Ogrske monarhije nismo dosegli. Smo pa že v času Franca Jožefa doživeli svoj kulturni razvoj in se izoblikovali v narod. Potrebno je bilo zamenjati še dve državi, preživeti dve svetovni vojni, eno revolucijo in eno osamosvojitveno vojno, da smo

končno dobili tudi lastno – samostojno, suvereno državo – Republiko Slovenijo. Letos praznujemo njeno 30. obletnico. Članstvu v EU in schengenskem prostoru nekaj let kasneje pa sta nam olajšali tudi vezi z narodovimi deli zunaj meja naše države. Naša preteklost je bila marsikdaj težka, bridka, vendar smo lahko ponosni na prehojeno pot in dosežki minulih rodov zaslužijo, da jih cenimo.

Habsburška monarhija je združevala precejšen in raznolik del Evrope. Evropska unija združuje še mnogo večjega, to pot svobodnih, suverenih narodov in enakopravnih držav, ki živijo v miru. Neprenehoma se je treba truditi, da tako tudi ostane, da se ohrani EU, da se ohranijo razmere, po katerih je pred dvema stoletjema hrepenel naš Prešeren, »da rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak«. V drugi polovici letošnjega leta je Ljubljana oziroma Slovenija spet središče Evrope oziroma EU. Slovenija namreč za šest mesecev predseduje Svetu EU. Prilika, da se Slovenci spet dokažemo.

Kot je bil kongres v Ljubljani leta 1821 prilika za obnovo mesta, so okrogla obletnica pa predsedovanje EU in ne nazadnje čas obnove po covidu-19 lahko prilika za nadaljnje smeje načrte in njihovo uresničitev tako v okviru EU, naše države kot naše občine, ne nazadnje tudi za obnovo in ohranjanje kulturne dediščine našega kraja. Tudi mi Slovenci lahko prispevamo k spreminjanju sveta na bolje.

Pri tem bodimo ponosni na naše zgodovinske dosežke, na našo kulturno dediščino in z optimizmom zrimo v prihodnost. Ne povsem, vendar v veliki meri bo ta odvisna od marljivosti naših rok, pameti v naših glavah ter solidarnosti in enotnosti v naših srcih.

V zgodovini so prelomni dogodki – mejniki

Turning Points in History – Milestones
Wendepunkte der Geschichte – Meilensteine

dr. Vasko Simoniti, minister za kulturo Republike Slovenije

V zgodovini so prelomni dogodki – mejniki, ki usodno zaznamujejo časovno pot bodisi posameznika bodisi širše skupnosti, naroda ali države. Zlasti na take izrazite dogodke ohranjamo spomin. Z njim skušamo izmeriti njihov pomen v času, ko je do take zgodovinsko pomembne točke prišlo, hkrati pa skušamo prepoznati tudi njihov vpliv na čas, ki je sledil, marsikdaj vse do današnjih dni. Leto 2021 je za našo državo prav posebno leto. Obeležujemo 30. obletnico njene samostojnosti, ki je v razvoju politične zgodovine slovenskega naroda gotovo njegov najpomembnejši mejnik.

V letu 2021 se spominjamo tudi 200. obletnice Ljubljanskega kongresa, ki ni usodno vplival na slovenski narod, je pa ta dogodek postavil provincialno mesto Ljubljano na evropski zemljevid vidnosti, saj je leta 1821 mesto postalo za nekaj mesecev »središče« Evrope. Evropski vladarji so skušali po propadu Napoleonove osvajalske ihte urediti razmere v državah ter razmerja med njimi in takratnimi velesilami. Med večkratnimi srečanji

se je »Sveta aliansa« za več mesecev sestala tudi v Ljubljani, kjer je bil med vladarji in številnimi ministri ter diplomati dosežen glavni dogovor srečanja: da se zatre izbruhe revolucionarnega vrenja in da se ohrani absolutistično oblast glavnih političnih akterjev v Evropi. Še ne dobro desetletje kasneje se je začela uveljavljena ureditev krhati in razkrajati. A Ljubljana in tudi njena okolica sta v tistih nekaj mesecih doživljali preporod na gospodarski, kulturni in tudi identitetno samozavestni ravni. Na to nas spominja še danes nekaj ohranjenih poimenovanj (v Ljubljani Kongresni trg, Cesta dveh cesarjev itd.) in obeležij (med drugim empirski obelisk, ki ga je v spomin obisk cesarja Franca I. postavil v Dolu baron Jožef Kalasanc Erberg).

Časi se spreminjajo, a zgodovinski spomin ostaja na različnih ravneh in z različnimi pomeni.

Geopolitična situacija v srednji Evropi v času kongresa Svete alianse v Ljubljani

Geopolitical Situation in Central Europe during the Congress of Laibach (Ljubljana)

Geopolitische Lage in Mitteleuropa zur Zeit des Kongresses von Laibach (Ljubljana)

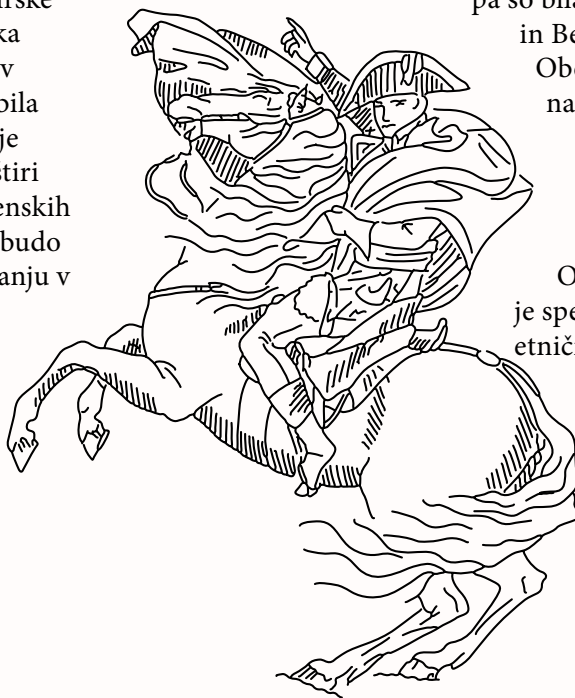
Dr. Viktor Grilc

Napoleon Bonaparte je v obdobju poveljevanja francoski armadi in vladanja Franciji (1796–1815) v vojnah z Avstrijo, Prusijo in Rusijo dramatično spremenil politični zemljevid Evrope. Avstrijo je vojaško porazil in nato gospodarsko oslabil s tem, da je ustanovil Ilirske province, ki so segale od Beljaka do Dubrovnika in imele sedež v Ljubljani. Njihova površina je bila več kot dvakrat večja od sedanje Slovenije. Čeprav so trajale le štiri leta, so z vzpostavljanjem slovenskih ljudskih šol dale močno vzpodbudo slovenskemu etničnemu zavedanju v smeri zedinjene Slovenije. Po Napoleonovem dokončnem porazu leta 1815 so zmagovalci (Avstrijci, Prusi, Rusi in Angleži) z dunajskim in pariškim mirom določili vzpostavitev državnih meja, v

glavnem identičnih onim iz prednapoleonskega obdobja. Avstrija je z ozemlji Ilirskih provinc, Beneške republike in Dubrovniške republike spet dobila dostop do Jadranskega morja. Postala je tudi vodilna država novoustanovljene ohlapne politične tvorbe – Nemške zveze, na Apeninskem polotoku pa so bila mala kraljestva (Lombardija

in Benečija, Piemont, Neapelj, Obe Siciliji ...) pod habsburškim nadzorom. Prusija je dobila nazaj Vestfalijo, Saško in velik del Poljske, Rusija pa Varšavsko vojvodstvo in vpliv na Balkanu.

Obnovljena avstrijska država je spet zaobsegala vsa slovenska etnična ozemlja: Kranjsko, Koroško, Štajersko in Goriško-Istrsko. Vendar se je notranjepolitična ureditev Avstrije v njenem južnem delu nekoliko spremenila. Dežela Kranjska je bila

okrnjena in ni več mejila na Jadransko morje (Trst in Reko), ampak je vmes nastala nova tvorba – Avstrijsko primorje z Goriško, Trstom in Istro. To je bilo za gospodarski razvoj Kranjske zelo škodljivo, zato je začela nazadovati.

Vendar s porazom Francije ni bil dosežen trajni mir. Francoska meščanska revolucija je še odmevala po Evropi in proti temu so se absolutistični monarhi uprli z ustanovitvijo Svete aliance. Ta naj bi dušila napredna meščanska gibanja v smeri vzpostavljanja novih družbenih odnosov, temelječih na ustavi in parlamentarizmu. V majhnih kraljevinah po Apeninskem polotoku (Piemont, Neapelj), kjer je bilo prebivalstvo italško, vladale pa so jim habsburške marionete, so revolucije zadušili s silo. V Španijo Sveta aliansa ni segala, zato je moral kralj Ferdinand VII. priznati ustavo. Aliansa oz. Rusija je zavrnila pomoč (revolucionarnemu) grškemu gibanju, čeprav bi se s tem Grčija izvila izpod turške oblasti. A nič ni pomagalo, Sveta aliansa je le odložila neodložljivo: marčna revolucija na Dunaju (leta 1848) je bila že na obzorju.

SLIKOVNO GRADIVO

Geopolitična situacija v osrednji Evropi v času Ljubljanskega kongresa

Vir: Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, 2011, stran 130

Notranja Avstrija v času po Napoleonovih vojnah

Vir: Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, 2011, stran 131

Geopolitical situation in Central Europe during the Congress of Laibach

Source: Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, 2011, p. 130

Inner Austria after the Napoleon Wars

Source: Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, 2011, p. 131

Geopolitische Lage in Mitteleuropa zur Zeit des Kongresses von Laibach

Quelle: Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, 2011, p. 130

Innerösterreich nach den Napoleonkriegen

Quelle: Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, 2011, S. 131

POLITIČNO-UPRAVNA PODOBA MED L. 1816 IN 1849

Sveta aliansa

Holy Alliance
Heilige Allianz

Prof. dr. Andrej Rahten, znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Po Dunajskem kongresu (1814/1815), ki je postavil temelje mednarodne ureditve postnapoleonske dobe, je nastopilo dotlej najdaljše obdobje miru v evropski zgodovini, temelječe na ravnotežju moči. Ključni mednarodni problemi so se razreševali na kongresih monarhov ali na konferencah ministrov in veleposlanikov. Kongresni sistem, ki je obstajal že pred Napoleonovim posegom, je tedaj dobil drugačno dinamiko. Srečanja monarhov so postala pogostejša, ceremonije ob tem pa skromnejše. Posledica poenostavljenih in hkrati večkratnih sestankov je bila krepitev monarhične solidarnosti. Da bi zavarovali kongresno ureditev, so na rusko pobudo trije vodilni monarhi 26. septembra 1815 ustanovili Sveto alianso. Avstrijski cesar Franc I., ruski car Aleksander I. in pruski kralj Friderik Viljem III. so videli glavno poslanstvo Svete alianse predvsem v boju proti revolucionarnim gibanjem in s tem v ohranjanju obstoječih političnih režimov. V Aktu o Sveti aliansi so zagotovili, da bodo kot pravila pri svojem delovanju uporabljali »zapovedi krščanske vere, zapovedi pravičnosti, ljubezni in miru«. Med sabo naj bi nastopali kot »bratje«, do svojih podložnikov in armad pa kot »rodbinski očetje«. Britanski regent in kasnejši kralj Jurij IV. Akta o

Sveti aliansi ni želel podpisati, saj bi v nasprotnem primeru kršil ustavo. Akt o Sveti aliansi je vezal samo vladarje osebno, ne pa tudi njihovih naslednikov. Po svoji vsebini je bil manifest, a je imel obliko pogodbe. Imel je le moralno vrednost, ne pa tudi politične in pravne. Sodelovanje je zavrnil sicer tudi papež Pij VII., osmanskemu sultanu Mahmudu II. pa vstop v zavezništvo ni bil odobren. Sveta aliansa se je srečala na štirih kongresih: v Aachnu 1818, Opavi 1820, Ljubljani 1821 in Veroni 1822.

SLIKOVNO GRADIVO

Knez Klemens Wenzel Lothar von Metternich je bil kot zunanji minister in kasneje kot predsednik vlade (kancler) desna roka avstrijskega cesarja Franca I. in istočasno tudi siva eminenca Svete alianse; Thomas Lawrence (ok. 1815) (Foto: Bundeskanzleramt/Andy Wenzel)

Klemens Wenzel Nepomuk Lothar, Prince of Metternich-Winneburg zu Beilstein, was a Foreign Minister and later on the Prime Minister (Chancellor), and as such he was the first man of Francis I, Emperor of Austria, and the éminence grise of the Holy Alliance; Thomas Lawrence (around 1815) (Photo: Bundeskanzleramt/Andy Wenzel)

Klemens Wenzel Nepomuk Lothar, Fürst von Metternich-Winneburg zu Beilstein, war Außenminister und später Ministerpräsident (Kanzler) und als solcher der erste Mann von Franz I., Kaiser von Österreich und die graue Eminenz des Heiligen Allianz; Thomas Lawrence (um 1815) (Foto: Bundeskanzleramt/Andy Wenzel)

Ljubljanski kongres

Congress of Laibach (Ljubljana)
Kongress von Laibach (Ljubljana)

Prof. dr. Andrej Rahten, znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Ljublanski kongres leta 1821 je bil eden vrhuncev diplomacije Svete alianse. Kranjska prestolnica je bila izbrana predvsem zato, ker je ležala v bližini Italije, takrat glavnega žarišča revolucionarnega vrenja, ki je ogrožalo kralja Obeh Sicilij Ferdinanda. Sprva je bila v konkurenci Gorica, a ker slednja ni razpolagala s potrebno bivalno infrastrukturo, je bila sprejeta odločitev za Ljubljano, ki je imela takrat verjetno okoli 12.000 prebivalcev, v mestu pa naj bi bilo več kot 950 hiš. V vsebinskem smislu je Ljubljanski kongres pomenil nadaljevanje Opavskega, a je tam sprejeta načela mednarodne intervencije prvič uveljavil na konkretnih primerih revolucionarnega dogajanja na Apeninskem polotoku. Sklepi Ljubljanskega kongresa so temeljili predvsem na dogovorih ruskega carja Aleksandra I. in avstrijskega zunanjega ministra Klemensa Metternicha, ki je uspel v smislu svojih pogledov na mednarodno ureditev razrešiti tudi dileme ruskih diplomatskih akterjev glede grškega upora proti osmanski oblasti.

Večina Ljubljančanov kongresa Svete alianse ni ocenjevala v političnih kategorijah, precej bolj so jih zanimale protokolarne obveznosti udeležencev. V Ljubljani se je v času kongresa mudilo okoli 630 gostov. Največji sta bili seveda avstrijska in ruska

delegacija, prva je štela 165 oseb, druga pa 73. Vse ostale delegacije so bile precej skromnejše, v pruski je bilo samo 18 oseb, v francoski 11, v britanski pa zgolj 6. Visoki gostje so stanovali v najuglednejših stavbah, ki jih je premogla Ljubljana. Ruski car Aleksander je imel tako sedež v škofijski palači, cesar Franc v Lontovžu na današnjem Novem trgu, Metternich pa se je nastanil v Zoisovi hiši na Bregu. Plenarna zasedanja kongresa Svete alianse so potekala od sredine januarja do konca februarja, a so glavni akterji bivanje na Kranjskem podaljšali vse do sredine maja 1821.

SLIKOVNO GRADIVO

Ljubljana je leta 1821 za dobre štiri mesece postala središče odločanja svetovnih velesil. Tako jo je takrat naslikal stavbni risar kranjskih deželnih stanov Alois Schaffenrath. (Mestni muzej Ljubljana)

In 1821, Ljubljana became the centre of decision-making of the world's major powers for over four months. It was depicted then, as seen on the picture, by the building painter of Carniolan provincial dwellings Alois Schaffenrath. (City Museum of Ljubljana)

Im Jahr 1821 wurde Ljubljana für über vier Monate zum Entscheidungszentrum der Großmächte der Welt. Es wurde damals, wie auf dem Bild zu sehen, von dem Baupainter Alois Schaffenrath, einem Mitglied der Krainer Landstände dargestellt. (Stadtmuseum von Ljubljana)

Cesar Franc I.

Francis I, Emperor of Austria
Franz I., Kaiser von Österreich

Dr. Božo Cerar

Avstrijski cesar Franc I. je bil Habsburžan. Svoje vladarsko žezlo je zavihtel leta 1792, in sicer kot Franc II. na čelu Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti. Bil je zadnji nemško-rimski cesar. Kot Franc I. se je leta 1804 (po Napoleonovem zgledu) oklical za avstrijskega cesarja in bil tako dve leti, do propada Svetega rimskega cesarstva leta 1806, dvojni cesar. Pravzaprav so ga porazi na bojnem polju prisilili, da je razpustil nemško-rimsko cesarstvo. Zapletel se je namreč v vojne z Napoleonom. Tu mu sprva ni šlo najbolje. Izgubil je precej ozemlja in posledično so leta 1809 nastale tudi Ilirske province pod francosko upravo s sedežem v Ljubljani. Sprijazniti se je moral tudi s poroko svoje hčerke Marije Luise prav z Napoleonom. Kasneje se je kolo sreče zavrtelo v prid bodočemu obiskovalcu Dola. Da bi utrdil svoj absolutistični položaj, je z monarhoma Rusije in Prusije sklenil vojaško-politično zavezništvo, imenovano Sveta aliansa. Po Napoleonovem dokončnem porazu je na Dunaju organiziral kongres zmagovitih sil. Tudi na kongresu Svete Alianse v Ljubljani je bil skupaj z ruskim carjem osrednja zvezda tega srečanja. V spomin na njiju imamo v Ljubljani Cesto dveh cesarjev. Franc I., ki je vladal do leta 1835, ko ga je po njegovi smrti nasledil sin Ferdinand (tisti, ki ga je v mladosti vzgajal baron Erberg), je bil precej reakcionaren

in konservativen. Bal se je revolucije po vzoru francoske ter zavračal novosti oziroma družbene in politične reforme. Pri vzdrževanju starega stanja se je opiral na razvejan policijski aparat in cenzuro. Pri tem mu je zvesto stal ob strani Metternich, sprva zunanji minister, potem kancler (predsednik vlade). Čas od leta 1815 do leta 1848 tako pogosto imenujemo tudi kot Metternichov absolutizem. Čeprav je bil cesar med podložniki relativno priljubljen, sta v spominu našega naroda bolj kot Franc I. ostala njegova stara mati Marija Terezija in njegov vnuk Franc Jožef.

SLIKOVNO GRADIVO

Habsburški vladar Franc I. je bil eden najpomembnejših akterjev v boju proti francoskemu cesarju Napoleonu Bonapartu. Čeprav je leta 1806 moral odložiti krono Svetega rimskega cesarstva, je na koncu zlasti po zaslugi spretnosti diplomacije zunanjega ministra kneza Klemensa Metternicha izšla Avstrija iz napoleonskih vojn kot zmagovalka. Neznani avtor, prva polovica 19. st., olje na platnu. © MGML

The Habsburg ruler Francis I was one of the most important agents conducting the fight against the Emperor of the French, Napoleon Bonaparte. Although in 1806 he had to take off the crown of the Holy Roman Empire, Austria came out of the Napoleonic Wars as a victor, thanks to the skilful diplomacy of the foreign minister Klemens Metternich. Unknown author, first half of the 19th century, oil on canvas. © MGML

Der habsburgische Herrscher Franz I. war einer der wichtigsten Akteure im Kampf gegen den französischen Kaiser Napoleon Bonaparte. Obwohl er 1806 die Krone des Heiligen Römischen Reiches ablegen musste, ging Österreich dank der geschickten Diplomatie des Außenministers Klemens Metternich als Sieger aus den Napoleonischen Kriegen hervor. Unbekannter Autor, erste Hälfte des 19. Jahrhunderts, Öl auf Leinwand. © MGML

Habsburžani

House of Habsburg
Die Habsburger

Dr. Božo Cerar

Habsburžani so se od majhne plemiške družine povzpeli do ene vodilnih in najmogočnejših vladarskih rodbin v Evropi in svetu. Izvirajo iz Švice in se imenujejo po gradu Habichburg (Habsburg) v kantonu Aargau. Od druge polovice 13. stoletja so vladali vsem avstrijskim deželam, pod svojim okriljem so imeli tudi ozemlje današnje Slovenije. V 15. stoletju so z Rudolfom IV. postali nemško-rimski cesarji. Na višku moči v 16. stoletju je cesarstvo poleg osrednjega dela obsegalo tudi Belgijo, Nizozemsko, Burgundijo, Španijo in dele današnje Italije. Takrat se je govorilo, da sonce v cesarstvu nikoli ne zaide. Zadnji nemško-rimski cesar je bil Franc II., ki se je nato oklical za avstrijskega cesarja Franca I. Zadnji na avstrijskem prestolu je bil Karel I. Z razpadom Avstro-Ogrske na koncu I. svetovne vojne so oblast izgubili tudi Habsburžani.

Skrivnost njihovega vzpona je bila, da so bolj kot z vojnami ozemeljsko širitev in dinastično utrditev dosegali s porokami. Na bojnem polju je umrl le eden, Leopold III.

Slovenec so Habsburžani vladali več kot 600 let. V narodovem spominu sta ostala predvsem Marija Terezija in Franc Jožef. Oba sta precej vplivala na slovensko zgodovino. Prva je kot

edina ženska vladarica habsburške dinastije in razsvetljena absolutistka uvedla številne reforme. Med najpomembnejše sodijo preoblikovanje državne uprave, reformiranje davčnega sistema, poenotenje kazenskega zakonika, izboljšanje položaja kmetov, uvedbe terezijanskega katastra, nabornega vojaškega sistema in obveznega osnovnega šolstva (s poukom v deželnih jezikih na najnižji stopnji) ter druge. Franc Jožef je od vseh Habsburžanov vladal najdlje, skoraj 70 let. Umrli je med I. svetovno vojno. Na njegov rojstni dan leta 1849 je v Ljubljano pripeljal prvi vlak. Po potresu v Ljubljani leta 1895 je namenil večjo vsoto denarja za obnovo mesta. V času njegovega vladanja se je cesarstvo preoblikovalo v dualistično monarhijo Avstro-Ogrsko. Za trializem oziroma za težnje južnoslovanskih narodov po avtonomiji znotraj monarhije pa ni imel posluha. Velja dodati, da je bil Otto von Habsburg, zadnji prestolonaslednik (ki pa prestola nikoli ni zasedel), velik zagovornik združene Evrope in prijatelj Slovencev ter zagovornik naše osamosvojitve in vključitve v EU. Leta 1991 je večkrat obiskal Slovenijo, tudi v času naše osamosvojitvene vojne, in se srečal z našimi voditelji.

SLIKOVNO GRADIVO

Marija Terezija, vladarica habsburških dežel, * 13. maj 1717, Dunaj, † 29. november 1780, Dunaj, nadvojvodinja Avstrije, kraljica Ogrske in Češke; s cesarskim kronanjem svojega moža Franca I. Štefana je postala tudi cesarica Svetega rimskega cesarstva.

Franc Jožef I. Habsburško-Lotarinški, avstrijski cesar, ogrski kralj, * 18. avgust 1830, Schönbrunn, Dunaj, † 21. november 1916, Schönbrunn, Dunaj; vladal je najdlje in bil med avstrijskimi cesarji najbolj znan in priljubljen.

Otto von Habsburg, prestolonaslednik, * 20. november 1921, Reichenau an der Rax, † 4. julij 2011, Pöcking; po prvi svetovni vojni je vrsto let prebil v izgnanstvu. Bil je predsednik Mednarodne panevropske unije in poslanec v Evropskem parlamentu.

Maria Theresa (* 13 May 1717 in Vienna, † 29 November 1780 in Vienna), Archduchess of Austria, Queen of Hungary and Bohemia; with the imperial coronation of her husband Francis I, she also became the Holy Roman Empress.

Franz Joseph I of Austria, Emperor of Austria, King of Hungary, Croatia, and Bohemia (* 18 August 1830 in Schönbrunn, Vienna, † 21 November 1916 in Schönbrunn, Vienna), he reigned for the longest time and was the most famous and popular among the Austrian emperors.

Otto von Habsburg, heir to the throne (* 20 November 1921 in Reichenau an der Rax, † 4 July 2011 in Pöcking); after World War I, he spent many years in exile. He was the President of the International Pan-European Union and a Member of the European Parliament.

Maria Theresa (* 13. Mai 1717 in Wien; † 29. November 1780 in Wien), Erzherzogin von Österreich, Königin von Ungarn und Böhmen; durch die Kaiserkrönung ihres Mannes Franz I. wurde sie auch Kaiserin des Heiligen Römischen Reiches.

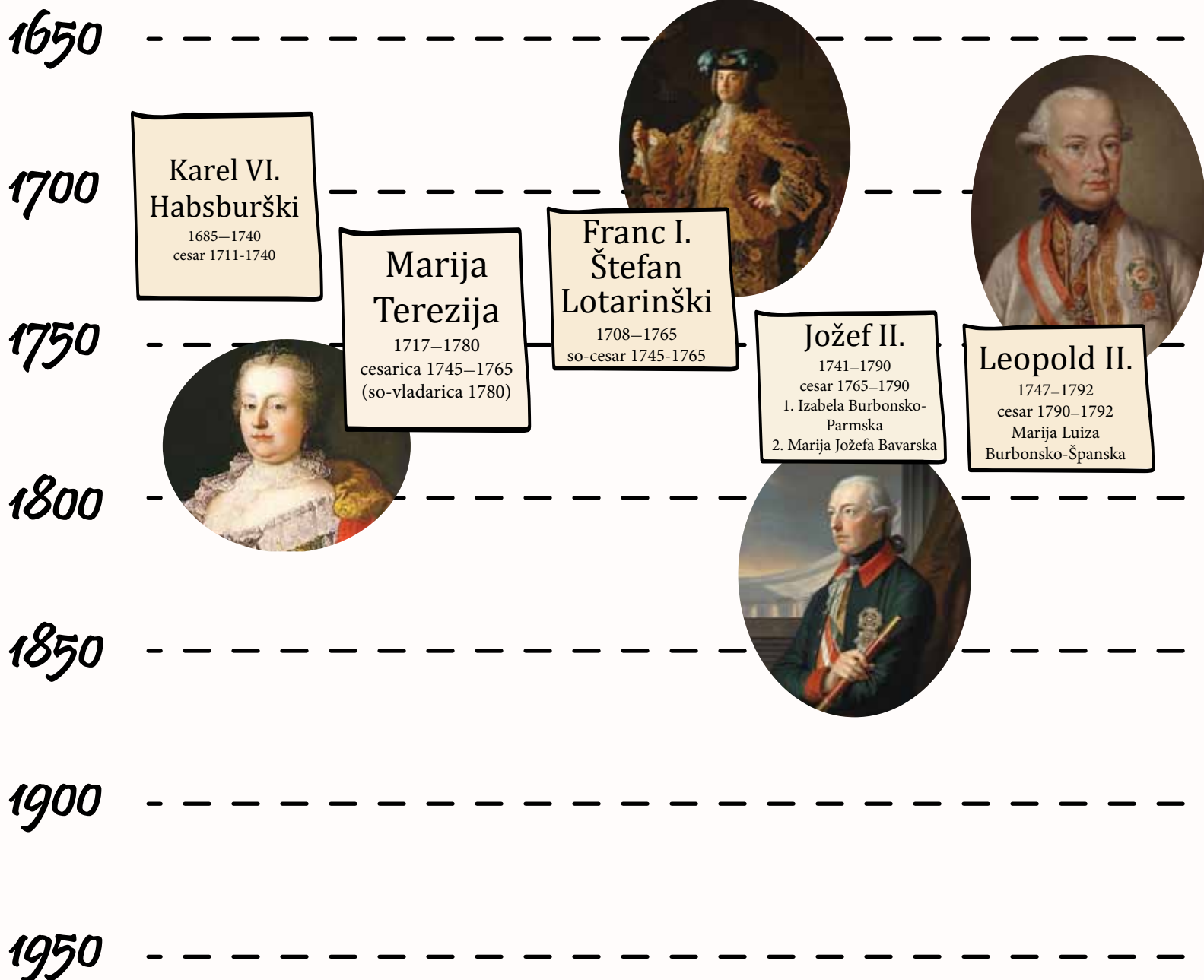
Franz Joseph I. von Österreich, Kaiser von Österreich, König von Ungarn, Kroatien und Böhmen (* 18. August 1830 in Schönbrunn, Wien; † 21. November 1916 in Schönbrunn, Wien), regierte am längsten und war der berühmteste und beliebteste von österreichischen Kaisern.

Otto von Habsburg, Thronfolger (* 20. November 1921 in Reichenau an der Rax, † 4. Juli 2011 in Pöcking). Nach dem Ersten Weltkrieg verbrachte er viele Jahre im Exil. Er war Präsident der Internationalen Paneuropäischen Union und Mitglied des Europäischen Parlaments.

Avstrijski cesarji med 18. in 20. stoletjem

Emperors of Austria from the 18th to the 20th century

Die kaiser Österreichs vom 18. bis 20. jahrhundert

Franc II./I.

1768—1835

cesar 1792—1835

1. Elizabeta Wurttenberška
2. Marija Terezija Burbonsko-Nepeljska
3. Marija Ludvika Modenska
4. Karolina Avgusta Bavarska

Ferdinand I.

1793—1875

cesar 1835—1848

Marija Ana Savojska

Franc Jožef I.

1830—1916

cesar od 1848—1916

Elizabeta Bavarska

Karel I.

1887—1922

cesar 1916—1918

Cita Burbonsko-
Parmska

Baron Jožef Kalasanc Erberg

Baron Josef Kalasanz von Erberg
Josef Kalasanz Freiherr von Erberg

Dr. Viktor Grilc

Baron Jožef Kalasanc Erberg, dolski grajski gospod med letoma 1795 in 1843, se je rodil pred 250 leti (1771) v peti generaciji plemenitenih Erbergov. Erbergi so bili stara in vplivna kranjska plemiška rodbina, katere člani so se med 17. in 19. stoletjem udeleževali na številnih področjih javnega življenja na Kranjskem in v cesarstvu (šolstvo, kultura, znanost, cerkev, politika). Izvirajo s Kočevskega, nato so se plemenitili in preselili v Ljubljano. V 17. stoletju so kupili gospostvo Dol, obnovili graščino in se kasneje tu naselili. Večina jih je študirala na Dunaju ali v Gradcu in dosegli so razne akademske nazive, nato pa službovali kot eminentni pravniki, deželni uradniki, profesorji v jezuitskih ustanovah ter zasedali visoke cerkvene položaje. Uspešnost in premožnost so izkazovali tudi navzven s hišami v Ljubljani, z nakupom in prezidavami dolske graščine ter urejanjem tamkajšnjih parkov, z zbiranjem umetnin, knjig in arhivskega gradiva o kranjski zgodovini ipd.

Rodbina je dosegla vrh v Jožefu Kalasancu Erbergu. Oče in mati sta mu umrla že v otroštvu, zato je zrasel v skrbništvu turjaških grofov. Po študiju prava na Dunaju se je vrnil domov, prevzel graščino in

se poročil z Jožefino iz goriške grofovske družine Attems, ki mu je rodila sedem otrok. V tem času je opravljal nekaj deželnih služb, ki pa jih je kmalu opustil in se posvetil gospodarjenju z obsežno graščinsko posestjo. Leta 1808 je bila Jožefina izbrana za vzgojiteljico dvanajstih otrok ovdovelega cesarja Franca I., Jožef Kalasanc osebno pa za vzgojitelja najstarejšega sina – prestolonaslednika Ferdinanda. V petih letih službovanja na Dunaju se je par spoprijatelžil s cesarsko družino, kar se je kasneje odrazilo tudi v visokih obiskih prestolonaslednika (leta 1819) in cesarskega para (leta 1821) na njunem domu v Dolu.

Baron se je odlikoval po izjemni razgledanosti, obsežnem znanju, finem okusu, svetovljanstvu in ljubeznivosti. Kljub vrhunski izobrazbi in velikemu ugledu v tedanji družbi se po vrnitvi z Dunaja (verjetno tudi zaradi bolezni) ni več potegoval za javne službe na Kranjskem, npr. za guvernerja novoustanovljenega Ilirskega kraljestva, za kar je bil predlagan. Bil je dovolj bogat, da se je raje ukvarjal z gospodarjenjem ter številnimi 'konjički': zbiranjem in urejanjem najrazličnejših zbirk umetnin in starin, pisanjem družbeno angažiranih člankov, načrtovanjem in urejanjem graščinskih vrtov, parkov in drevoredov, sestavljanjem botanične zbirke

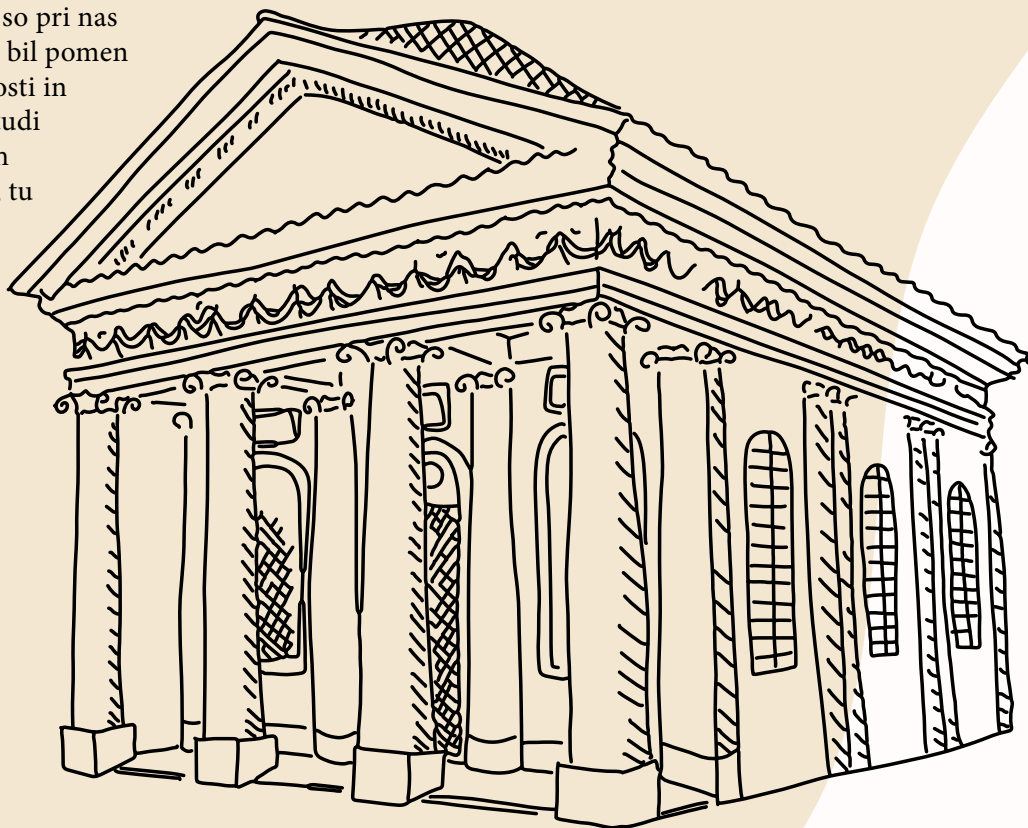

eksotičnih rastlin ipd. Bil je član več organizacij, pomembnih za spodbujanje kulture in gospodarstva na Kranjskem: Filharmoničnega društva, Kranjske kmetijske družbe in Kranjske hranilnice. Imel je stike z vodilnimi intelektualci tistega časa: Zoisom, Linhartom, Vodnikom, Kopitarjem, Gruberjem idr. Napisal je »Osnutek za literarno zgodovino Kranjske«, ki so ga poznali vsi literati tedanjega časa, tudi Čop in Prešeren. Bil je tudi mecen nadarjenih študentov in umetnikov.

Njegova knjižnica in arhiv sta bila največja na Kranjskem, odprta za ljubitelje umetnosti in zgodovine za časa baronovega življenja in še po njegovi smrti. Tovrstne javne ustanove so pri nas nastale šele proti koncu stoletja, zato je bil pomen baronovih zbirk v Dolu za razvoj znanosti in humanistike izjemen. Največje so bile tudi botanične zbirke domačih in eksotičnih rastlin v parkih, vrtovih in rastlinjaki; tu je sodeloval z botanikoma Henrikom Freyerjem in Francem Hladnikom. Veliko je prispeval tudi k družbenemu standardu kraja, kar zdaj cenimo kot pomembno kulturno dediščino Dola. Tako je l. 1802 zgradil nov most čez Mlinščico, do kamor je od graščine segal slavní grajski kostanjev drevored. Za spomin na cesarjev obisk v Dolu je dal postaviti empirski spominski obelisk, ki še zdaj stoji v grajskem parku. Med letoma 1829 in 1831 je zgradil dva klasicistična paviljona, kamor je premestil svojo knjižnico,

arhive in razne zbirke. Dal je postaviti tudi novo kapelo na koncu hruškovega drevoreda (v smeri Kleč), ob kateri je posadil dve platani; ena od njiju je zdaj največje drevo v naši občini. Njegova graščina s svojo okolico in okoli 7.000 vrstami rastlin je bila tako lepo urejena, da je dobila vzdevek 'slovenski Versailles'.

Umrli je leta 1843 v Dolu in bil s slovesno pogrebno mašo, ki jo je vodil ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf, pokopan v družinski grobnici na dolskem pokopališču. Grobnica in nagrobnik žal nista več ohranjena.

SLIKOVNO GRADIVO

Baron Jožef Kalasanc Erberg, dolski graščak, kranjski intelektualc in svetovljan

Baron Josef Kalasanz von Erberg, landlord from Dol, intellectual and cosmopolitan from Carniola

Josef Kalasanz Freiherr von Erberg, Adliger aus Dol, Intellektueller und Kosmopolit aus Krain

Obvestilo o smrti in pogrebu J. K. Erberga na naslovnici časopisa Laibacher Zeitung dne 15. 7. 1843 (prosti prevod)

Notice of the death and funeral of J. K. Erberg on the cover of the newspaper Laibacher Zeitung on 15 July 1843

Todes- und Beisetzungsvermerk von J. K. Erberg auf dem Titelblatt der Laibacher Zeitung vom 15. Juli 1843

Zapis o baronovi smrti in pogrebu v župnijski mrljiški knjigi (prosti prevod):

Njegova ekszellenca visokorodni gospod Jozef Kalasanc baron Erberg, umrl 10. julija in bil pokopan 12. julija 1843, pogrebno mašo daroval ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf. Osební žig barona Jožefa Kalasanca Erberga (iz dokumentov, shranjenih v Arhivu Republike Slovenije)

Record of the Baron's death and funeral in the parish death register

His Excellency Baron Josef Kalasanz von Erberg died on 10 July and was buried on 12 July 1843. The requiem mass was offered by Prince-Bishop of Laibach, Anton Aloys Wolf.

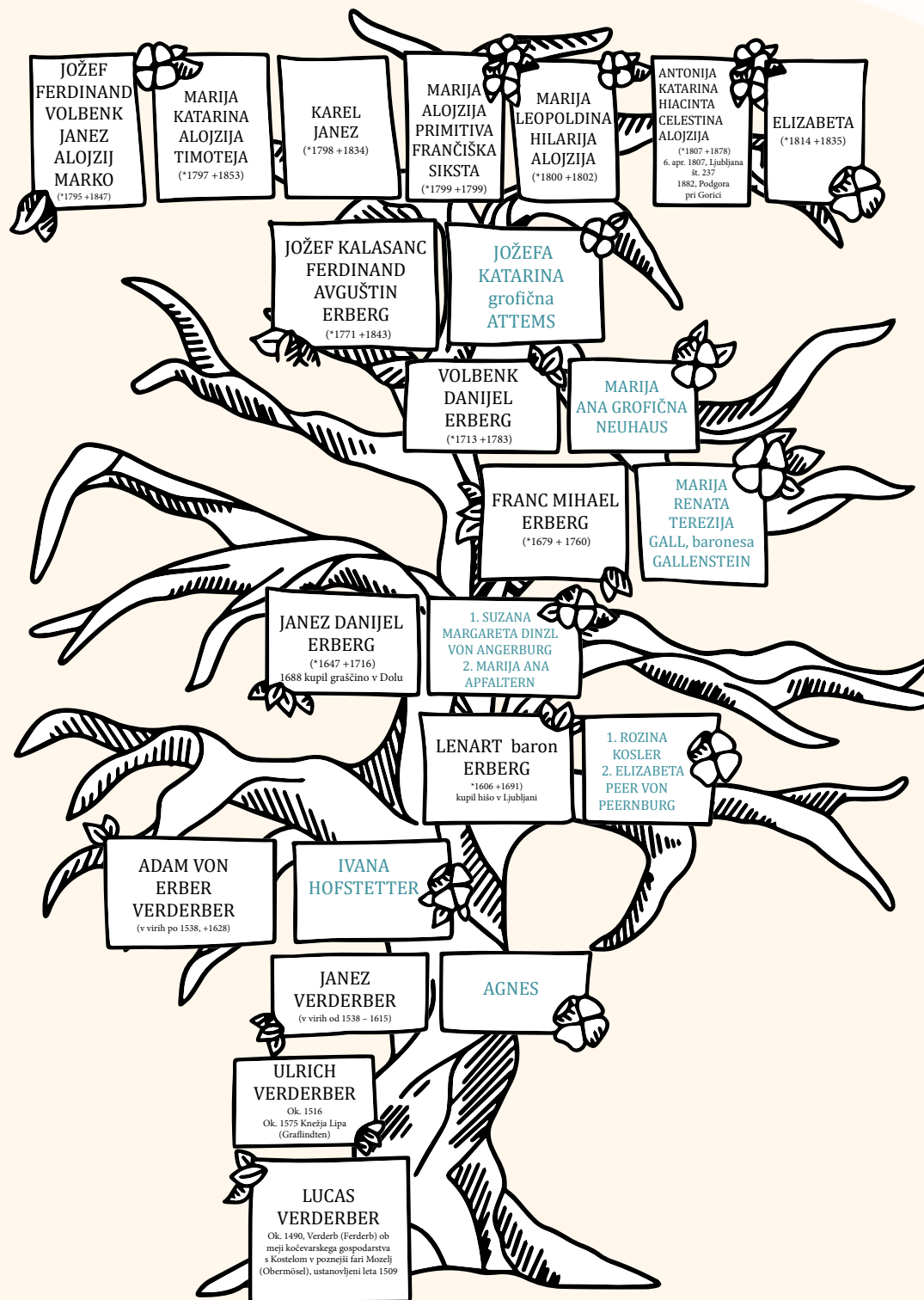
Personal stamp of the Baron Josef Kalasanz von Erberg (from documents stored in the Archives of the Republic of Slovenia)

Aufzeichnung des Todes und der Beerdigung des Freiherrn im Sterberegister der Pfarrei Seine Exzellenz Josef Kalasanz Freiherr von Erberg starb am 10. Juli und wurde am 12. Juli 1843 bestattet. Die Totenmesse wurde von Fürstbischof von Laibach Anton Aloys Wolf gelesen. Persönlicher Stempel von Josef Kalasanz Freiherr von Erberg (aus Dokumenten, die im Archiv der Republik Slowenien aufbewahrt werden)

Rodovnik Erbergov

The Erberg Family-Tree
Stammbaum der Erberg-Geschlecht

po predlogi prof. dr. Stanislava Južniča

Dolski baron gosti dunajskega cesarja

Baron from Dol Hosts the Emperor of Austria
Freiherr von Dol beherbergt den Kaiser von Österreich

— prof. dr. Stanislav Južnič —

Baron Jožef Kalasanc Erberg (1771–1843), dolski graščak, je leta 1804 postal cesarski dvorni komornik na Dunaju. Leta 1808 je njegova soproga goriška grofica Marija Jožefina Attems postala vzgojiteljica cesarskih otrok in na Dunaj potegnila še moža. J. K. Erberg se je tako uvrstil med prgišče kranjskih velmož, ki jim je bilo zaupano opravljati eno najvišjih dunajskih funkcij, imenovano »ajo«, tj. osebnega vzgojitelja mladoletnega prestolonaslednika (konkretno cesarjevega prvorojenca Ferdinanda), osredotočeno na državniško vzgojo habsburških cesarskih sinov. J. K. Erberg je bil od spomladi 1809 do sredine leta 1815 osebni vzgojitelj prestolonaslednika Ferdinanda I. (1793–1875), prvorojenega sina cesarja Franca I. in njegove druge žene Marije Terezije Burbonsko-Neapeljske. Ferdinand (kot cesar s prilastkom »Dobrotljivi«) sicer ni ostal zapisan kot blesteč cesar, saj je na koncu svojega vladanja moral celo odstopiti, svojega učitelja iz Dola pa je močno spoštoval. Leta 1819 ga je obiskal na njegovem domu v dolski graščini; obisk je minil brez pompa, saj je Ferdinand prevzel vladarsko žezlo šele šestnajst let kasneje. Seveda pa je obisk tedaj še neporočenega prestolonaslednika dolskemu graščaku služil kot priprava za cesarski obisk čez dve leti.

Ljubljanski kongres Svete alianse je uradno trajal od začetka januarja 1821 do formalnega konca 26. 2. 1821. Sestanki v zoženem sestavu pa so potekali do sredine maja. Po zaključku poglavitnih dogajanj v Ljubljani sta se na nedeljsko dopoldne, dne 16. majnika 1821, cesar Franc in njegova četrta žena princesa Karolina, pred poroko znana kot Šarlota, v potovalni kočiji odpravila v dve uri oddaljeni Dol k tajnemu (tj. osebnemu) svetniku J. K. Erbergu in njegovi ženi, vzgojiteljema njegovih številnih otrok, ki jih je cesar imel s svojo drugo ženo. Cesarjeve tokratne spremljevalke, četrte žene Karoline, zakonca Erberg nista poznala. Koliko spremstva je cesarski par vzel s seboj na obisk ni znano, gotovo pa je bilo več kočij za pomoč in varovanje. Edini most čez Savo v tistem času je bil na državni cesti v Črnučah. Tostran Save so jih že pričakali baronovi podložniki s cvetjem, zelenjem in slavaloki. Bil je lep pomladni dan s 16 stopinjami, čeravno je popoldne malce rosilo.

1.

Kaj si je lepega cesarski par utegnil ogledati po prečkanju Mlinščice, kjer se je začel slavní grajski kostanjev drevored, in sprejemu gostiteljev na grajskem vhodu? Gotovo prenovljeno graščino z njenimi saloni in sobanami z umetniškimi slikami in predmeti, ki so bili redkost na tedanjem Kranjskem. Po slovesnem in izdatnem kosilu pa sprehod skozi prostrane vrtove in parke, ki jih je baron urejeval s pomočjo številnih svetovalcev. Veliko sadik lepih rož in dreves je prejel od Antona Gruberja (brata hidrotehnika Gabrijela G.) in drugih botaničnih strokovnjakov.

V obsežni baronovi spominski knjižnici še nismo našli zapisa o tem obisku; mogoče je med dokumenti, ki so bili po njegovi smrti predani cesarski družini, kot vsa korespondenca med Dolom in dunajskim dvorom. Tako si dogajanje tistega dne v Dolu lahko le zamišljamo, gotovo je bilo slovesno, a tudi sproščeno. Dnevno časopisje o cesarjevem obisku ni poročalo, saj je bil povsem privatne narave. S cesarjem, ki je umrl 14 let po obisku v Dolu, se baron ni več srečal, kot se ni niti s prestolonaslednikom Ferdinandom.

Po visokem obisku se je v Dol vrnil prejšnji mir, a cesarski duh je ostal in prispeval k dolski slavi. Baron se je vrnil k svojim študijam in konjičkom. Spisal je znameniti Poskus kranjske literarne zgodovine, izpopolnjeval zbirke starin in rodovnikov plemiških družin, zgradil za njihovo hrambo in razstavo dva paviljona, širil svoje zbirke redkih in eksotičnih rastlin ('6.000 lončnic'), izbranih grmovnic in sadnega drevja, sadil drevorede, krasil vrtove in parke v francoski maniri s kamnitimi plastikami, fontanami, studenci in ribniki. V spomin na najvišji obisk je leta 1832 ob Mlinščici dal postaviti empirski spomenik (odslej so temu zemljišču rekli 'cesarski travnik'). Vse to je dalo kraju sloves intelektualno in estetsko najzlahtnejšega na vsem Kranjskem.

SLIKOVNO GRADIVO

1. Potovalna kočija avstrijskega cesarja Franca I., s katero naj bi pripotoval tudi v Dol. (Kunsthistorisches Museum Wien)
1. Travel carriage of Francis I, Emperor of Austria, in which he presumably travelled to Dol. (Kunsthistorisches Museum Wien, Vienna)
1. Reisewagen von Franz I., Kaiser von Österreich, mit dem er vermutlich nach Dol kam. (Kunsthistorisches Museum Wien)
2. Cesar Franc I. (polno ime Franz Joseph Karl von Habsburg-Lothringen)
2. Francis I, Emperor of Austria (full name Franz Joseph Karl von Habsburg-Lothringen)
2. Franz I., Kaiser von Österreich (vollständiger Name Franz Joseph Karl von Habsburg-Lothringen)
3. Cesarica Karolina Avgusta Bavarska
3. Caroline Augusta of Bavaria, Empress of Austria
3. Caroline Auguste von Bayern, Kaiserin von Österreich
4. Pogled na fasado dolskega dvorca okoli leta 1930
4. View of the façade of the Dol Manor, around 1930
4. Blick auf die Fassade des Palastes Dol, um 1930
5. Risba graščine z vrtovi, parki in drevoredi iz časa cesarskega obiska
5. Drawing of the Manor with gardens, parks and allées from the time of the imperial visit
5. Zeichnung des Herrenhauses mit Gärten, Parks und Alleen aus der Zeit des Kaiserbesuchs
6. Erbergova risba dolskega parka iz leta 1821
6. Erberg's drawing of the Dol park from 1821
6. Erbergs Zeichnung des Dol-Parks von 1821
7. Risba dolskega spomenika v čast visokemu obisku 16. maja 1821, avstrijskemu cesarju Francu I. in njegovi četrti ženi Karolini Avgusti Bavarski, kakor si ga je zamislil gostitelj Jožef Kalasanc Erberg. Foto: Arhiv Republike Slovenije, SI AS 730, fasc. 5, fol. 911
7. Drawing of the Dol monument in honour of the High Visit of 16 May 1821 of Francis I, Emperor of Austria, and his fourth wife Caroline Augusta of Bavaria, as conceived by the host Josef Kalasanz Erberg. Photo: Archives of the Republic of Slovenia, SI AS 730, fasc. 5, fol. 911
7. Zeichnung des Dol-Denkmal zu Ehren des hohen Besuchs vom 16. Mai 1821 von Franz I., Kaiser von Österreich, und seiner vierten Gemahlin Caroline Auguste von Bayern, nach der Vorstellung des Gastgebers Josef Kalasanz Erberg. Foto: Archiv der Republik Slowenien, SI AS 730, fasc. 5, fol. 911
8. Po letu 1816 je dolski vrt doživel velike spremembe. Ponašal se je z dvodelno zasnovo, formalnim delom z baročnimi prvini ob dvorcu in organsko oblikovano krajinsko ureditvijo ob potoku Mlinščica. Celoto pa so prepredali drevoredi, razne štafaže, kiparski in rastlinski okras. Detajl načrta 1816. Foto: Arhiv Republike Slovenije, SI AS 207r
8. After 1816, the Dol garden underwent major changes. It boasted a two-piece design, a formal part with baroque elements along the Manor, and an organically shaped landscape along the Mlinščica stream. The whole area was intertwined by allées, various staffages, sculptures and plant decorations. Detail from the 1816 plan. Photo: Archives of the Republic of Slovenia, SI AS 207r
8. Nach 1816 erfuhr der Dol-Garten große Veränderungen. Es zeichnete sich durch einen zweitiligen Entwurf, einen formalen Teil mit barocken Elementen entlang des Schlosses und eine organisch geformte Landschaft entlang des Baches Mlinščica aus. Das gesamte Areal war durchzogen von Alleen, verschiedenen Staffagen, Skulpturen und Pflanzenschmuck. Detail aus dem Plan von 1816. Foto: Archiv der Republik Slowenien, SI AS 207r
9. Posamezni pogledi na dolski vrt iz načrta leta 1816. Foto: Arhiv Republike Slovenija, SI AS 207r
9. Individual views of the Dol garden from the plan in 1816. Photo: Archives of the Republic of Slovenia, SI AS 207r
9. Einzelansichten des Dol-Gartens aus dem Plan von 1816. Foto: Archiv der Republik Slowenien, SI AS 207r

Spomini na obisk

Memories of the Visit
Erinnerungen an den Besuch

— Alojzij Grebenc, župnik v Dolu pri Ljubljani —

Ko vstopamo v naselje Dol pri Ljubljani z vzhodne smeri nas kot vhodni portal v naselje pozdravita Erbergova paviljona in na kvadratnem parterju nekdanjega dvorca empirski spomenik, prenesen s cesarskega travnika Erbergovega posestva. Spomenik je bil postavljen v spomin na obisk avstrijskega cesarja Franca I. in njegove žene Karoline dne 16. maja 1821 v Dolu. Spomenik brez napisne plošče in brez dveh dekorativnih plošč je še ohranil latinski napis COR GRATUM P., »postavilo hvaležno srce«. Spomenik je, razen vaze, izklesan iz domačega ihanskega sivega apnenca. Izklesala sta ga italijanska kamnoseka, delala sta eno leto. Spomenik je sestavljen iz petih delov; posebno težaven je bil prevoz osrednjega dela iz bližnjega kamnoloma, do katerega je sicer dve uri hoda, a je prevoz na valjčkih trajal cele tri dni v treh izmenah s 36 voli.

Na spominski plošči je bilo napisano:

IN Memoriam	<i>V prevodu: »</i>
Adventus	<i>V SPOMIN</i>
Avg. Imp.	<i>NA PRIHOD</i>
Francisci	<i>CESARSKEGA</i>
et	<i>VELIČANSTVA</i>
Avg.	<i>FRANCA IN</i>
Con. Carolinae	<i>NJGOVE ŽENE</i>
In	<i>KAROLINE V TO</i>
Hac. Valle	<i>DOLINO</i>
XVI. Maii MDCCCXXI.	<i>16. MAJA 1821.«</i>

Na nasprotni strani je na ovalni plošči v objemu venca vklesan napis:

**COR
GRATUM
P.**

v pomenu:
»POSTAVILO HVALEŽNO
SRCE.«

Tudi v Ljubljani so obnovili spominski paviljon na Cesti dveh cesarjev in enemu najlepših trgov v mestu ponovno vrnilo prvotno ime Kongresni trg.

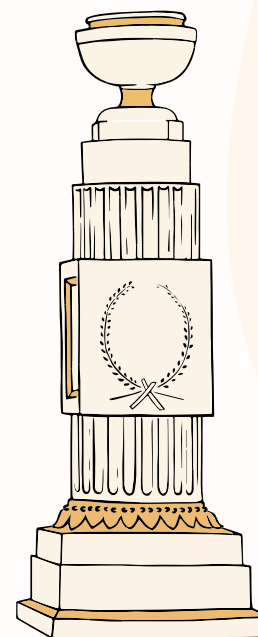

Foto: Urban Bat

Posušeni vrt barona Erberga

Herbarium of Baron Josef Kalasanz von Erberg
Herbarium von Josef Kalasanz Freiherr von Erberg

OŠ Janka Modra Dol pri Ljubljani

Mentorici: Darja Dukarič in Mojca Valenčak

Učenci, ki so sodelovali: Zala Kontelj, Gaja Mihačič, Livija Smrkolj, Lara Smodiš, Veronika Cvetkov, Mirjam Kotar, Luka Ovnik, Luka Gradišek, Jurij Lebinger, Vid Rovšek, Ines Praznik, Anej Okorn, Nik Gorta

Mladi raziskovalci obdobja barona Jožefa Kalasanca Erberga smo iskali tudi zapise o baronu in njegovem delu. V poljudnoznanstveni reviji Gea smo zasledili članek slovenske botaničarke Nade Praprotnik z naslovom Posušeni vrt barona Erberga s podnaslovom Iz starih herbarijskih zbirk. V našem prispevku povzemamo njen članek, zato smo tudi uporabili njen slikovit naslov.

Herbariji so zbirke posušenih in sistematično urejenih rastlin. Izraz izvira iz latinščine: beseda herba pomeni rastlina. Namenjeni so učenju, raziskovanju in shranjevanju.

Starejši herbariji po navadi še niso bili opremljeni z vsemi potrebnimi podatki, ki se današnjemu botaniku zdijo nepogrešljivi, npr. imena nabiralcev ter kraj in datum trganja, ki so poleg imena rastline trije najosnovnejši podatki, s katerimi morajo biti opremljeni posušeni primerki. Kljub strokovnim pomanjkljivostim so starejše herbarijske zbirke del naše kulturne dediščine, del zgodovine botanične vede pri nas.

Najstarejše herbarijske zbirke v Sloveniji hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. Posušene rastline še niso na posameznih listih oziroma na herbarijskih polah, ampak v knjigah z lesenimi ali kartonastimi platnicami. Dva herbarija v obliki knjige sta bila v lasti barona Jožefa Kalasanca Erberga (1771–1843), graščaka iz Dola pri Ljubljani. Poleg tega, da je bil pomemben

kulturni zgodovinar in zbiratelj starin, se je zelo zanimal tudi za botaniko. V letih od 1794 do svoje smrti je obdolski graščini urejal park, ki je bil pravi botanični vrt z eksotičnimi drevesi in cvetjem. Svoje rastline v enotah, kot so nasad, arboretum, lončnice, rastlinjaki, zelenjavni in dišavni, oranžerija, sadovnjak, razsadnik, drevored, žive meje, vrt ..., je vestno popisoval v seznamih, ki so ohranjeni.

Prav v svojem vrtu je leta 1798 nabral rastline za »dolski herbarij« (Herbarium vivum Lustthalense). Zbirka je v knjigi, ki je visoka 47 cm in široka 32 cm. Na vsaki strani je prilepljena samo ena posušena rastlina, katere ime je zapisano v latinščini. Dodane so pripombe v nemškem jeziku, v gotici. Knjiga ima 135 listov. Zaključuje se z abecednim katalogom v herbarij uvrščenih vrst.

Prirodoslovni muzej Slovenije hrani še drugi herbarij iz Erbergove zapuščine, knjigo v velikosti 41 x 27 cm. Na prvem listu je označeno, da je bil lastnik J. K. Erberg, ni pa še bilo mogoče ugotoviti, ali je on tudi nabiralec rastlin in iz katerega obdobja je zbirka. V njej so rastline, ki rastejo na travnikih in v gozdovih v okolici Dola, nekaj vrst je nedvomno gojenih. Posušene rastline so v rumenih in rdečih papirnatih vazah, na vsaki strani je več primerkov, ki so jim dodana latinska imena. Skupaj je zbranih 389 vrst.

Starejše in že pozabljeno ime za herbarij je hortus siccus, kar pomeni posušeni vrt. Rastline v barvastih papirnatih vazah nas res spominjajo na rahlo zaprašen posušen vrt.

SLIKOVNO GRADIVO

Herbarium Vivum Lustthalense (cela knjiga)

Izvirnik/predmet hrani Prirodoslovni muzej Slovenije (foto: David Kunc)

Herbarium Vivum Lustthalense (entire book)

Original copy is being kept by the Slovenian Museum of Natural History (Photo by David Kunc)

Herbarium Vivum Lustthalense (ganzes Buch)

Die Originalkopie wird vom Slowenischen Naturkundemuseum aufbewahrt (Foto: David Kunc)

Herbarij, zapuščina Erberg, str. 45 (Navadna rosnica, *Fumaria officinalis*)

Izvirnik/predmet hrani Prirodoslovni muzej Slovenije (foto: David Kunc)

Herbarium as part of the Erberg legacy, p. 45 (common fumitory, *Fumaria officinalis*)

Original copy is being kept by the Slovenian Museum of Natural History (Photo by David Kunc)

Herbarium als Teil des Erberg-Erbes, S. 45 (gewöhnlicher Erdrauch, *Fumaria officinalis*)

Das Original wird vom Slowenischen Naturkundemuseum aufbewahrt (Foto von David Kunc)

Baroni Erbergi in dolski dvorec v knjižnem gradivu iz zbirke Slovanske knjižnice

Erbergs and the Dol Manor in the Literature from the Collection of the Slovanska Library
Die Erberger und der Palast in Dol aus der Sammlung der Slovanska Bibliothek

Andrej Savnik

Slovanski knjižnici, ki v okviru Mestne knjižnice Ljubljana deluje kot Center za domoznanstvo in specialne humanistične zbirke, smo v poletnih mesecih leta 2019 pripravili razstavo z naslovom »Plemiška rodbina baronov Erbergov in njihova bogata zbirka v dvorcu Dol pri Ljubljani«.

Baroni Erbergi so bili kranjska plemiška rodbina, katere člani so se med 17. in 19. stoletjem udeleževali na področju šolstva, kulture in politike. Bili so eminentni pravniki, deželni uradniki, profesorji v jezuitskih ustanovah in tudi na visokih cerkvenih položajih. Zasedajo eno najpomembnejših mest med plemiškimi rodbinami, ki so se pomembno zapisale predvsem v našo kulturno zgodovino, saj so bili člani rodbine aktivno vključeni v kulturno življenje na Kranjskem. Še zlasti so bili pomembni kot meceni ter zbiratelji umetnin, knjig in arhivskega gradiva. V dvorcu Dol so v zasebni knjižnici in prototipu prvega slovenskega muzeja zbrali izredno bogato in raznoliko zasebno zbirko, ki ji v tistem času na Kranjskem ni bilo enake.

V Slovanski knjižnici zaposleni v okviru svojih zadolžitev poleg običajnega knjižničarskega dela, kot so izposoja, katalogiziranje, pisanje poljudnih in strokovnih člankov ter izdajanje publikacij z domoznansko tematiko, nekajkrat letno pripravimo tudi razstave, kakršna je bila tudi ta o vlogi in pomenu plemiške rodbine Erberg v naši preteklosti.

Že od začetka delovanja v letu 1946 sta namreč opredeljeni tudi posebni nalogi Slovanske knjižnice. Ena od teh je zbiranje, obdelovanje, hranjenje in predstavljanje gradiva, ki zadeva mesto Ljubljana in okolico. Tako poleg seznanjanja zainteresirane javnosti z zanimivostmi iz pestre kulturne zgodovine širšega območja Ljubljane hkrati lahko izvedemo tudi promocijo raznovrstnega gradiva iz naše obsežne knjižnične zbirke.

Razstave zaposleni pripravimo prav s pomočjo literature iz bogatega fonda Slovanske knjižnice. Knjižnica namreč hrani gradivo, primerno za študijsko, znanstveno ali strokovno delo za področja, kot so slavistika, slovenistika, literarna veda, zgodovina, filozofija, umetnostna zgodovina,

etnologija, religiologija in sociologija. Celotna knjižnična zbirka obsega 160.000 naslovov. Knjižnica v posebnem varovanem prostoru hrani najstarejša in najdragocenejša gradiva iz svoje zbirke. Med temi dragocenostmi hranimo tudi izvode z enakimi naslovi, kot so nekdanje sestavljali bogato zbirko barona Jožefa Kalasanca v Dolu.

Razstave so tako tudi odlična priložnost, da našim obiskovalcem, pa čeprav morda le za krajše obdobje, omogočimo ogled redkih in zanimivih primerkov iz knjižnične zbirke, ki se vsebinsko navezujejo na obravnavane tematike, a zaradi svoje narave javnosti večinoma niso prosto dostopne.

Za pripravo razstave o rodbini Erberg je bilo uporabljeno oz. v vitrinah razstavljeno raznoliko gradivo, in sicer strokovne monografije, revije, leposlovje ter priročno gradivo (enciklopedije, leksikoni). Uporabljeno gradivo lahko nadalje razdelimo še na takšno, ki se na rodbino Erbergov nanaša direktno ali pa zgolj posredno. Iz množice uporabljenega gradiva velja ob tej obletnici izpostaviti in malce podrobneje predstaviti nekaj markantnejših izvodov iz zbirke Slovanske knjižnice, povezanih z rodbino Erberg oz. njenim najvidnejšim članom. Te bo v razstavnih vitrinah moč videti tudi na letošnji osrednji prireditvi v Dolu pri Ljubljani.

Prva knjiga je faksimile Spominske knjige bratovščine sv. Dizme, ki ga je leta 2001 v dveh delih z dodanim prevodom in transkripcijo ter razpravami izdala Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja. Original sicer hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani. Bratovščina sv. Dizme je bilo versko obarvano združenje vodilnih kranjskih učenjakov plemiškega rodu. Drugo ime zanjo je bilo Akademija združenih

(Societas unitorum oz. Gesellschaft der Vereinigten). Bratovščina je obstajala med letoma 1688 in 1801, bila pa je nekakšna predhodnica Academie operosorum oz. Akademije operozov, ljubljanske družbe učenjakov iz baročne dobe, ustanovljene leta 1693. Med njenimi ustanovitelji je bilo osem članov družbe sv. Dizme, tudi član rodbine Erberg. Spominska oz. vpisna knjiga Dizmove bratovščine, s polnim naslovom Theatrum Memoriae nobilis ac almae societatis Unitorum, je bila posebna, lepo ilustrirana knjiga, v katero so člani dali naslikati svoj grb z izbranim motom v latinščini in bratovščinskim imenom, po smrti člana pa je bil dodan še njegov življenjepis. Te je do svoje smrti sestavljal tajnik bratovščine zgodovinar dr. Janez Gregor Dolničar (1655–1719).

Spominska knjiga je najlepša dragotina baročnega miniaturnega slikarstva na Slovenskem. Vsebuje 198 miniaturo z grbi posameznih članov, ki so nastale med letoma 1688 in 1801. Miniature so naslikali najboljši takratni risarji. Najlepše med njimi (skupaj 96) je med letoma 1740 in 1744 v tehniki gvaša izdelal slikar Simon Tadej Volbenk Grahovar (1710–1774), ki mu je pri slikanju pomagala tudi hči Nikolaja. Miniature predstavljajo njegovo glavno delo, slogovno pa prehajajo od baroka k rokokuju.

Drugi izvod gradiva, ki ga želimo izpostaviti, pa je prva izdaja do tedaj v celoti še neobjavljenega rokopisa barona Jožefa Kalasanca Erberga z naslovom »Versuch eines Entwurfes zu einer Literar – Geschichte für Crain« (Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske).

Baron Jožef Kalasanc svojega časa in energije namreč ni posvetil le strastni zbirateljski dejavnosti

in urejanju znamenitega parka ob dolskem dvorcu, ampak se je v tem primeru tudi sam lotil raziskovalnega dela, katerega končni izdelek je bil omenjeni biografsko-bibliografski oris nemške in slovenske književnosti na Kranjskem, ki ga je dokončal leta 1825. Vir zanj so bile obsežne zbirke, ki jih je zbirateljski baron tekom desetletij nakopičil, kasneje pa shranil v znamenitih klasicističnih paviljonih, postavljenih v ta namen v dolskem parku. Delo vsebuje veliko podatkov o nemških in slovenskih piscih s Kranjskega in o različnih literarno-zgodovinskih vprašanjih. Še dandanes ostaja zelo pomemben vir o starejši slovenski literaturi, kulturni zgodovini in umetnosti. Tekst rokopisa je leta 1975 izšel pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v okviru Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede, in sicer v zbirki Razred za filološke in literarne vede: dela 28. Tekst je uredila in zanj spremni besedili napisala slovenska literarna zgodovinarica Milena Uršič (1901–1990).

Rodbina Erberg oz. dolski dvorec s pripadajočim parkom so našli svoje mesto tudi v slovenski književnosti. Ivan Tavčar je v svojem zgodovinskem romanu Izza kongresa omenil glavno rezidenco rodbine Erberg, dvorec Dol, ki je bil v lasti baronov skorajda dve stoletji. Dvorec, ki je bil leta 1688 ob nakupu od baronov Rasprov v osnovi še renesančna zgradba, so Erbergi temeljito prezidali, tako da je dobil povsem baročno podobo, odražal pa je tudi njihov novo pridobljeni ugledni položaj v družbi.

V svoji črtici Dve ljubici je Janez Trdina opisal sloviti dolski park, ki so ga Erbergi uredili za začetjem dvorca:

“Ta kraj je slovel takrat za najlepšega na Kranjskem zaradi vsakovrstnih umetnin, s katerimi ga je okrasil bogati graščak. Nahajali so se tod prostrani vrti, polni najžlahtnejšega, sem in tam pa tudi gozdnega drevja, ki je stalo posamez ali v gručah, ali pa v dveh vrstah, kakor je bilo lepše za oči. Po žlebih so se pretakali hladni studenci in voda se je zbirala v marmornate kotline, po katerih so švigale in se igrale zlate ribice. Blizu grada je gospodar dal prirediti prečuden gaj ali log. V njem so se vile in križale steze na vse strani tako umetno, da je človek brez vodnika blodil lahko ves dan po njem, ne da bi mogel najti izhod. V grajskem muzeju so se videle neznansko lepe živali iz tujih dežel in še sto in sto drugih redkosti in imenitnosti. Po ravnih, gladkih cestah se je šetalo vse polno gospode, ki so hodili tja iz mesta na veselice in južine.”

Dolski park so poimenovali slovenski Versailles, saj je imel parkovno zasnovo, ki ji pri nas ni para. Zasnovan je bil že v baročni dobi, dokončno podobo pa je dobil ob temeljitem preurejanju, katerega se je lotil baron Jožef Kalasanc. V parku je bilo zasajenih na tisoče rastlin, med njimi tudi številni eksoti, kot npr. slovita dolska agava, ki je nazadnje končala na vrtu dvorca knezov iz rodbine Esterhazy. Poleg tega sta park krasila tudi klasicistična paviljona, ki sodita med najlepše primerke klasicistične arhitekture pri nas. Baron Jožef Kalasanc pa je dal v spomin na obisk cesarskega para v Dolu leta 1821, torej v času Ljubljanskega kongresa Svete alianse, kasneje po lastnih skicah postaviti še spominsko obeležje, spomenik v empirskem slogu.

Slovanska knjižnica poleg knjižnega gradiva hrani tudi obsežno zbirko periodike, tudi nekatere

starejše primerke, v različnih jezikih, pretežno sicer slovanskih. Ena od periodičnih publikacij je tudi Laibacher Zeitung oz. po domače znana kot »Laibacherica«, ki je, sicer v nemškem jeziku, v Ljubljani pod različnimi imeni izhajala več kot 130 let (1784–1811, 1813–1918). Po letu 1848 je ta časopis večinoma zastopal interese in politiko kranjskih Nemcev, vendar je občasno objavljala tudi nemške prevode iz slovenske književnosti, še zlasti v svojih prilogah. Tako je npr. Jovan Vesel Koseski v časopisu Laibacher Wochenblatt objavljala svoje prve pesmi, med njimi tudi prvi sonet v slovenskem jeziku, z naslovom Potashva oz. Potažba, Valentin Vodnik pa prispevke s področja zgodovinopisja in domoznanstva. Illyrisches Blatt je objavil prispevke Franceta Prešerna in Matije Čopa pa tudi nekaterih slovenskih avtorjev, ki so pisali v nemščini (Luize Pesjakove, Jakoba Alešovca, Leopolda Kordescha, Miroslava Vilharja), v Blatter aus Krain je izšel še prevod Prešernovega Povodnega moža skupaj z daljšim komentarjem o nastanku pesnitve itd. V povezavi z rodbino Erberg je še posebej pomembna objava v 56. številki časopisa Laibacher Zeitung z dne 15. 7. 1843. In sicer je bila takrat na naslovni strani kot prva novica objavljena vest o smrti najpomembnejšega predstavnika rodbine Erberg, svetnika Njegovega cesarskega veličanstva, komornika, člana več viteških redov, lastnika gospodstev Dol in Sostro, barona Jožefa Kalasanca. Bralce je obveščala, da je baron mirno preminul 10. julija ob pol desetih zjutraj v 72. letu starosti na svojem posestvu v Dolu zaradi odpovedi pljuč. Slovesno so ga pokopali dva dni kasneje na pokopališče v Dolu.

Dol v času kongresa

Dol during Congress
Dol zur Zeit des Kongresses

— Alojzij Grebenc, župnik v Dolu pri Ljubljani —

Družinska knjiga (Status animarum), ki obsega čas od 1797 do 1941 v več zvezkih ohranja imena in hiše tedanjih prebivalcev. Za naselje Dol, ki ima v tem času tudi ime Verhpolje, je zapisano, da je tu 27 bivališč, od tega devet nenaseljenih. Šest nenaseljenih bivališč je bilo v lasti graščine.

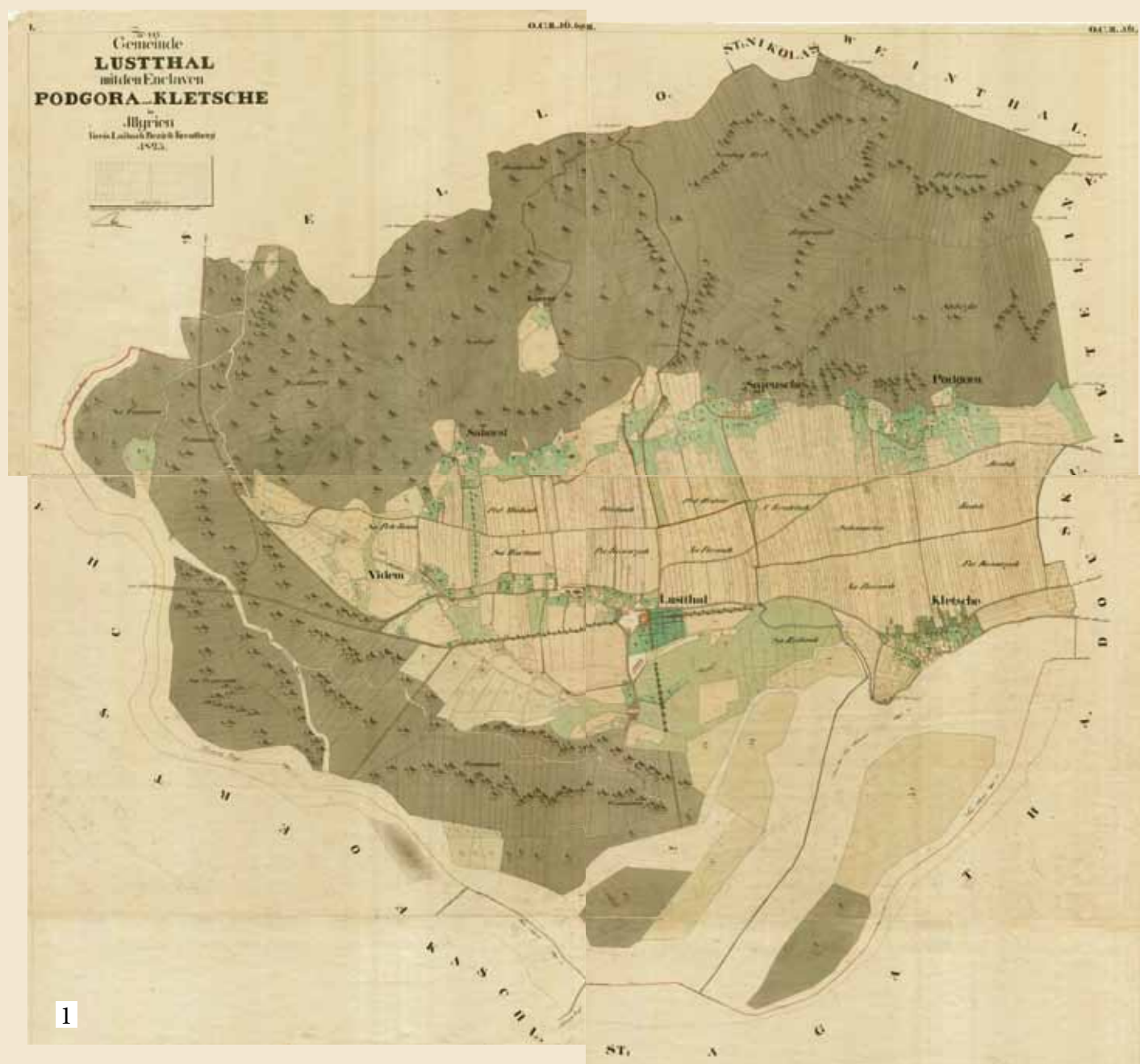
Graščina, Penkač, Levč, Stara Levka, Birt, Kazinar, Dragar, Kramar, Begelj, Zajiček, Kovač-Jakopin, Mežnarija: Mesnerei-Schuleswohnungen, župnišče, Potrat, kaplanija, graščinski mlin in žaga, Cotman, Mesar, Kovač.

Prostorska razporeditev zgradb je razvidna na franciscejskem katastru. Nobeno od teh bivališč, razen graščinskega kompleksa, do današnjih dni ni ohranilo izvirne podobe. Današnja podoba bivališč, ki so bila priča cesarskega obiska, so iz druge polovice 19. in začetka 20. stoletja. Ljubljanski potres 1895 je te stare domove dodobra zrahljal in ljudi prisilil k obnovi, zato razen graščine in cerkve nimamo zgradb iz tistega časa. Zvonik župnijske cerkve je bil takrat približno deset metrov nižji. Na zdajšnjo višino je bil dozidan leta 1847. Sedanjih paviljonov še ni bilo v času cesarskega obiska. Zgradba iz časa pred cesarskim obiskom je bilo župnišče v Dolu, zgrajeno leta 1731 in porušeno leta 1944. Tudi Erbergov

dvorec je postal razvalina po požaru leta 1944. Edino severni del graščine, v katerem je bila šola in je bil vsaj delno zaščiten pred propadom, doživlja pod novim lastnikom »vstajenja dan«.

V času cesarskega obiska je bila verjetno velika večina hiš v Dolu na sedanji lokaciji. Značilnost tedanjih bivališč je, da so bila grajena v tradiciji večceličnega stegnjenega doma pod isto streho. To je pomenilo delno zidano in delno leseno bivališče. Zidan je bil nujno tisti del, v katerem je bila tako imenovana »črna« kuhinja. Zidanih štedilnikov še niso poznali. V »črni« kuhinji so bili sklednik za sklede in police za železne in lončene lonce, nizke lesene omare s policami in predali za moko in kašo, pa omelo, burkle in greblja za uravnavo ognja in priprave za razmeščanje loncev za kuho. Tam je bila tudi omara za nekaj malega posode in živila.

Velika veža je imela navadno dvoje vhodov ali izhodov, velika in mala vrata, »hiša« (dnevna soba) s »kahlastjo« pečjo (zidano s pečnicami), ki je ogrevala prostor, in manjša soba (kamra) s spalnico za gospodarja in gospodinjo. Otroci so pozimi spali v »hiši« ob peči na klopeh ali v hlevu, poleti tudi na senu pod streho. Nujna notranja oprema »hiše« je bila velika miza s kotno klopjo, kjer so se družinski člani

1

zbirali k obedu, pogovoru in tudi molitvi. V kotu je bil tako imenovani bogkov kot, na stenah nabožne slike. Omare so povečini nadomeščale skrinje, ki so bile včasih poslikane z rastlinskimi ornamentami in nabožnimi podobami.

Okna tedanjih hiš so bila majhna. K hiši je bil prizidan hlev za živino, prostora za krmo in steljo za živali, svinjak, drvarnica in prostor za hrambo orodja. Streha je bila po večini pokrita s slamo. Graščina, cerkev, župnišče in še kaka bolj premožna hiša, recimo Levčeva, so imele streho pokrito s »skalco«, ki so jo pridobivali v Podgori.

Prav tako so bili postavljeni številni kozolci za sušenje sena, žita in drugih prehranskih dobrin.

SLIKOVNO GRADIVO

1. Dol na franciscejskem katastru iz leta 1826

1. Dol depicted in the Franciscan Land Cadastre from 1826

1. Dol [abgebildet im Franziskaner-Landkataster von 1826](#)

2. Erbergova monštranca

2. Erberg's Monstrance

2. [Erbergs Monstranz](#)

3. Primer lesenega bivališča Pr' Ukan v Zajelšah

3. Example of a wooden dwelling Pr' Ukan in Zajelše

3. [Beispiel einer Holzwohnung Pr' Ukan in Zajelše](#)

4. Hiša Pr' Petru v Zajelšah z letnico 1740

4. The Pr' Petru House in Zajelše dating from 1740

4. [Das Haus Pr' Petru in Zajelše aus dem Jahr 1740](#)

5. Stara Matjačeva hiša na Vidmu je imela na tramu lesenega stropa letnico 1752 in je videla cesarja.

5. The old Matjač House in Videm, which had the year 1752 written on a beam of the wooden ceiling. It was already there when the Emperor paid visit to the village.

5. [Das alte Matjač-Haus in Videm, auf dem das Jahr 1752 auf einem Balken der Holzdecke geschrieben stand. Es war schon da, als der Kaiser das Dorf besuchte.](#)

6. S slamo krita Špenkova hiša v Podgori, zidana pred letom 1800

6. The thatched Špenko House in Podgora, built before 1800

6. [Das strohgedeckte Špenko-Haus in Podgora, erbaut vor 1800](#)

7. Eden redkih portalov s to letnico: Pr' Sirk v Klečah

7. One of the few portals with this year: Pr' Sirk in Kleče

7. [Eines der wenigen Portale aus dieser Zeit: Pr' Sirk in Kleče](#)

8. Dragarjeva hiša v Dolu, pokrita z domačim skriljem, zidana verjetno v začetku 19. stoletja

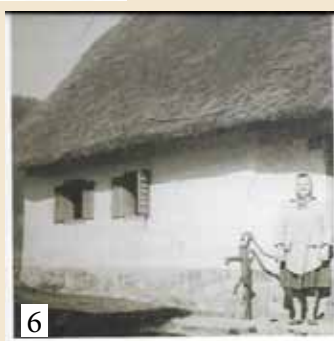
8. The Dragar House in Dol, covered with a home-made slate, probably built at the beginning of the 19th century

8. [Das Dragar-Haus in Dol, bedeckt mit einem hausgemachten Schiefer, wahrscheinlich zu Beginn des 19. Jahrhunderts gebaut](#)

8. Na marofu (narečno narofu): poslopje je sodilo h graščini, mimo njega je šel tudi cesar ob svojem obisku. Stavba je bila zgrajena okrog leta 1700 za stanovanja dekel in hlapcev, ki so bili zaposleni v graščinski gospodarski dejavnosti. Streha je bila prvotno pokrita s »skalco« (skrilom). Tu sta še graščinski mlin in žaga, ki sta močno spremenjena dočakala naše čase.

9. At the estate (slo. MAROF): the building was a part of the Manor, the Emperor passed by during his visit. The building was built around 1700 for the dwellings of servants who were employed in the economic activities at the Manor. The roof was originally covered with slate. Furthermore, there are also the mill and sawmill, which can still be seen at the site, however, heavily modified.

9. [Auf der Meierei: Das Gebäude war ein Teil des Herrenhauses, an dem der Kaiser bei seinem Besuch vorbeikam. Das Gebäude wurde um 1700 für die Wohnungen der Bediensteten gebaut, die in der wirtschaftlichen Tätigkeit des Schlosses beschäftigt waren. Das Dach war ursprünglich mit Schiefer gedeckt. Hier befinden sich noch heutzutage auch die Mühle und das Sägewerk, jedoch stark umgebaut.](#)

Prehrana 19. stoletja

Food in the 19th Century
Ernährung im 19. Jahrhundert

OŠ Janka Modra Dol pri Ljubljani

Mentorici: Darja Dukarič in Mojca Valenčak

Učenci, ki so sodelovali: Zala Kontelj, Gaja Mihačič, Livija Smrkolj, Lara Smodiš, Veronika Cvetkov, Mirjam Kotar, Luka Ovnik, Luka Gradišek, Jurij Lebinger, Vid Rovšek, Ines Praznik, Anej Okorn, Nik Gorta

Prehrana kmečkega prebivalstva 19. stoletja je bila na Slovenskem obarvana sezonsko in enolična. Število obrokov je bilo pet. Nedeljski obroki so bili praviloma trije. Na podeželju so bili največkrat na jedilniku: močnik (več vrst), razne podmetene juhe (prežganka), prosena kaša, mleko, kislo zelje, kislja repa, bob, fižol in žganci. Največkrat so jedli ajdove žgance z maslom, slanino in soljo. Pogosto so bili na mizi tudi koruzni žganci. »Močnik je steber kranjske dežele,« je bilo geslo tega stoletja. V tem obdobju se je že uveljavil tudi krompir. Kruh je bil dobrina, za katerega si se moral pošteno potruditi, še posebej otroci. Povečini so jedli kruh iz ržene ali črne moke. Meso je bilo redko na jedilnikih, to sta bili predvsem perutnina in svinjina. Mesnih jedi niti ob nedeljah niso redno uživali. Govedina je bila še večja redkost. Krave so redili predvsem zaradi mleka. Zelenjavo in nabrane gozdne sadeže (borovnice, maline, robide, kostanj, gobe) so ljudje pogosto uživali. Jed alelujo (kuhani repni olupki) so uživali povsod na Slovenskem. Koprive so uporabljali kot začimbo v ješprenju in močniku. Sadje je bilo pomembna dobrina in so ga uživali svežega ali posušenega. Precej so ga predelali v žganje in tolkovec.

Pili so manj vode, kot je popijemo danes. Voda še za v čevelj ni dobra, je veljal rek.

Hrano so začinili z zelišči (majaronom, peteršiljem, kumino ...). Sol je bila redko na voljo. Sladkali so najpogosteje z medom, redko so uporabili sladkor. Praznična jedila so se od vsakdanjih ločila predvsem po izvoru in načinu pripravljanja. Pšenična moka, peka ali cvrtje so bili največkrat znaki boljših, nevsakdanjih močnatih jedi. Sem so sodili: štruklji, gibanice, krapi, pogače, flancati. Ob praznikih so spekli potico. Najstarejši zapisi omenjajo pehtranovo potico, pa tudi orehovo in medeno. Kot praznično jed so poznali tudi orehove štruklje, različne kolače in poprtnik (vrsta kruha).

Med prav pogubne znake družbene veljavnosti je sodilo pretirano razkošje in potrata jedil na kmečkih svatbah, ki so trajale od treh do osem dni. Večina porok je bila v predpustu oziroma ob pustu, ko naj bi še imeli zaloge hrane, predvsem moko, mast in pijačo. Mize »so se šibile od jedi in pijače«. Prireditelj, ki je kaj dal nase, je bil torej dolžan pripraviti hrano, pojedino. Ob neznansko slabi in nezadostni hrani, ki jo je bil deležen slovenski kmet, ni čudno, da so se pojedine, če se je le dalo, razširile v požrtije čez vse meje.

Vir: Makarovič, G., Prehrana v 19. stoletju na Slovenskem, https://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/0350-0330_50_51_makarovic_prehrana.pdf (pridobljeno: marec 2021).

Poprtnik in pehtranova potica (avtorica in foto: Mojca Valenčak)
 Učenke 7. A razreda pri degustaciji pehtranove potice (foto: Mojca Valenčak)
 Učenci 6. C pri pripravi mlečnega močnika (foto: Mojca Tkalec Zoran)

Oblačilna kultura 19. stoletja

Culture of Clothing in the 19th Century
Kleidungskultur im 19. Jahrhundert

OŠ Janka Modra Dol pri Ljubljani

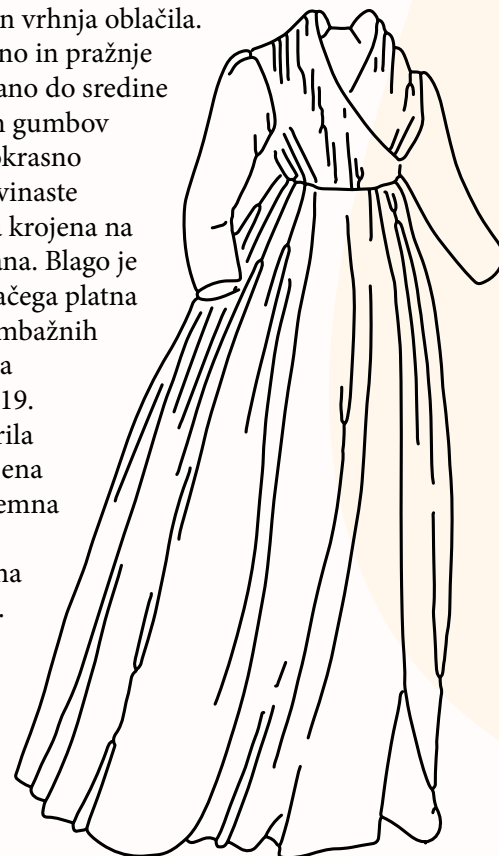
Mentorici: Darja Dukarič in Mojca Valenčak

Učenci, ki so sodelovali: Zala Kontelj, Gaja Mihačič, Livija Smrkolj, Lara Smodiš, Veronika Cvetkov, Mirjam Kotar, Luka Ovnik, Luka Gradišek, Jurij Lebinger, Vid Rovšek, Ines Praznik, Anej Okorn, Nik Gorta

Razvoj kmečke noše ni potekal enakomerno. Nekateri dejavniki so imeli zdaj večji, zdaj manjši pomen na oblikovanje noše in so povzročali hitrejši ali počasnejši prevzemanje vsakokratnih sodobnejših oblačilnih značilnosti. Med najpoglavitejšimi so bili premoženjsko stanje, zemljepisni položaj, namembnost noše, starost in spol nosilcev. Mestom bližji, premožnejši in mlajši ljudje so se na splošno hitreje ravnali po vsakokratni oblačilni modi kot revnejši, tisti v odročnejših krajih in starejši ljudje. Na območju današnje občine Dol pri Ljubljani je bil v 19. stoletju razširjen alpski tip noše. Podobno krojeno obleko so nosili približno do sedemdesetih let 19. stoletja na Gorenjskem, Koroškem (ob Zilji, v Rožu, Podjuni, Kanalski in Mežiški dolini). Čeprav imajo moška in ženska oblačila navedenih območij enak osnovni kroj, se pri posameznih nošah kažejo večje in manjše razlike.

Razlike so opaznejše v ženski noši, moška noša je precej podobna na vsem alpskem oblačilnem območju. Za žensko nošo je značilno dolgo in široko krojeno krilo z modrcem, za moško pa oprijete ali ohlapne, toda krajše, nekako do pod kolen segajoče hlače.

Žensko nošo sestavljajo poleg belih, do pasu segajočih rokavcev večinoma dolgo krilo z modrcem in različna pokrivala, obuvala in vrhnja oblačila. Rokavci so bili žensko delovno in praznje oblačilo, ki je spredaj prerezano do sredine ali do konca. Poleg navadnih gumbov so za zapenjanje rabili tudi okrasno oblikovane kovinske in roževinaste gumbke. Spodnja krila so bila krojena na pas. V pasu so drobno nabrana. Blago je iz grobega ali finejšega domačega platna in tudi iz kupljenih belih bombažnih tkanin. Pasovi so uporabili za obešanje ključev ali noža. V 19. stoletju so praznja krila in krila premožnejših kmetov že krojena tudi iz tovarniških tkanin. Temna enobarvna krila iz platna in cajga so bila spodaj zarobljena z rdečim ali zelenim trakom. V prvi polovici 19. stoletja so bili modrci večinoma krojeni iz drugačnega blaga kot krilo. Zlasti brokatni modrci so bili

Narodna noša v okolici Ljubljane
Landestracht aus der Umgebung von Ljubljana
(Slovenien - Jugoslavien)
Costume national des environs de Ljubljana
(Slovénie - Yougoslavie)

okrasno pošiti ob robovih in po šivih z ozkimi črnimi žametnimi trakovi. Med pokrivali se največkrat omenja peča. To je štirikotno in na glavi v trikot preganjano pokrivalo iz finega belega platna. Peča je bila najbolj razširjeno delovno in praznje pokrivalo ob cerkvenih praznikih in posvetnih prireditvah. V ljubljanski okolici so si ženske pozimi nadele najprej s kožuho obrobjeno kapo, čeznjo pa na vrhu glave zavezovale pečo. Ovratna ruta je bila znana med oblačilnimi dodatki na vsem alpskem oblačilnem ozemlju. Rute so bile narejene iz platna in barvanega platna, volne, svile. Na pas krojen in pod pasom drobno nabran predpasnik je znan kot dopolnilo praznji in delovni ženski noši. Poleg belih se omenjajo črni, modri in svetlo modri, rožasti, pisani in beli predpasniki z drobnimi belimi ali raznobarnimi cvetličnimi vzorci. V hladnejših dneh so bila v navadi različna vrhnja oblačila, nekatera so sodila tudi k letni praznji noši. Poleg oprijeto krojene daljše jope je bil razširjen tudi špenzer – oprijeta, do pasu segajoča jopa. Le redke bogatejše ženske so pozimi nosile črn ali bel kožuh iz ovčje kožuho. Trakovi iz žameta v lasih so pričali o nedolžnosti dekleta — tista, ki jo je zapravila, ni smela nositi trakov. Poleti so ob delavnikih ženske marsikje hodile boste, obute pa so bile, kot je bilo v navadi, ob nedeljah in praznikih, ko so šle k maši. Za Kranjsko se leta 1838 omenjajo nižji škornji. Visoki čevlji in vezivni čevlji so bili redki. Pod vplivom meščanske obutve krojeni čevlji so se razširili do konca 19. stoletja.

Moško nošo sestavljajo poleg srajce, kratkih dokolenskih oziroma podkolenskih hlač in telovnika še razna pokrivala, obuvila in druga dopolnila. Vrhnja oblačila (kratek jopič- špenzer, daljši suknjič, suknja, plašč ali kožuh) v različnem obsegu dopolnjujejo

moško nošo na alpskem ozemlju. Iz meščanske bidermajerske noše prevzet plašč je značilno krojen z enim ali dvema večjima ovratnikoma. Plašči so bili modre, črne ali črnosive barve iz grobega sukna. Med pokrivali se na alpskem oblačilnem območju omenjajo poleg klobukov tudi kape. Kapa iz poljših kožic je bila v prvi polovici 19. stoletja znana za celotno Kranjsko. Poleg črnih polstenih klobukov so v poletnem času moški nosili tudi svetle ali črne slamnike. Nosili so ovratne rute. Kvadratno krojene in okoli vratu trikotno preganjene rute so bile iz svile ali bombaža. Omenjajo se tudi pisane svilene, bombažne in volnene rute. Kožuh je izrazito zimsko oblačilo in je bil razširjen predvsem na Kranjskem in Koroškem. Za prvo polovico 19. stoletja je v tej zadevi najbolj poučna Goldensteinova upodobitev moškega iz okolice Ljubljane, ki je oblečen v kožuh bele barve. Kožuhi so bili na hrbtnem delu vezeni z raznobarno volno, redki so imeli uvezeno tudi letnico. Pasove so nosili le premožnejši moški. Med obuvili so bili najbolj razširjeni visoki škornji z zavihki. Do kolen ali nižje segajoče nogavice so bile večinoma modre, bele barve in pletene iz domače volne.

SLIKOVNO GRADIVO

Goldensteinova risba noše iz okolice Ljubljane, gradivo hrani Slovenski etnografski muzej

Goldstein's drawing of a costume from the surroundings of Ljubljana, the material is kept by the Slovene Ethnographic Museum

Goldsteins Zeichnung einer Tracht aus der Umgebung von Ljubljana, das Material wird vom Slowenischen Ethnographischen Museum aufbewahrt

Avtorji slik: Luka Ovnik, Livija Smrkolj in Ines Praznik

Kako osnovnošolce pritegniti k raziskovanju krajevine zgodovine

How to Attract Elementary School Pupils to Investigate Local History
Wie man Grundschüler stimuliert, die lokale Geschichte zu untersuchen

Mojca Valenčak, profesorica zgodovine in geografije,
mentorica zgodovinskega krožka na OŠ Janka Modra Dol pri Ljubljani

V današnjih časih bi nastala marsikatera raziskovalna naloga več, a v poplavi krožkov oz. izvenšolskih interesnih dejavnosti velikokrat zmanjka časa.

Motivacija je za mlade raziskovalce zelo pomembna. Učitelji smo v očeh javnosti vedno motivatorji, v obeh pomenih besede.

Vsekakor je pomembna tako notranja kot zunanja motivacija. Motivacija, ki izhaja iz vsakega posameznika, je delno gensko pogojena. Vsak človek ima neko zanimanje. Ljudje smo različni in različni so naši interesi. Nekdo rad raziskuje, drug ne. Pri zunanji motivaciji k raziskovanju lokalne zgodovine kraja vplivajo starši, učitelji, posamezniki iz okolja in vrstniki. Krajevni zgodovinarji so pomemben dejavnik pri raziskovanju nekega območja. Zakaj? Če pritegnejo mladostnike s svojim pripovedovanjem, slednji radi sodelujejo pri raziskovanju. Kako torej pritegniti osnovnošolce k raziskovanju lokalne zgodovine? Najboljša praksa so vsekakor zgledi. Zgledi pritegnejo kjerkoli. Brillanten zgled tega območja je g. Grebenc – lokalni duhovnik. Učenci radi prisluhnejo zgodbam, tudi osebnim izkušnjam odraslih.

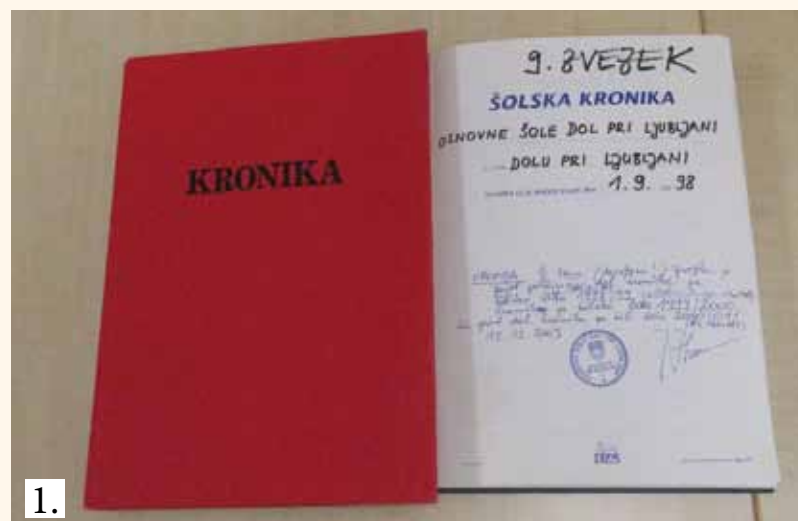
S prvim duhom raziskovanja se lahko prične že

v vrtcu, kjer malčkom predstavljajo izbrane teme krajevine zgodovine oz. dogajanja v kraju vzgojiteljice ali, v kolikor je možnost, starejši učenci. Predstavimo jim, na sprehodu skozi naselje ali pa preko fotografij, posamezne kulturne znamenitosti kraja. To so t.i. pedagoški muzejski programi: npr. Doživljajska vodstva, Arheopeskovnik za najmlajše, Igrajmo se kot so se igrali nekoč, Muzejski kovček na obisku, Stara igra preoblačenja lutk, Izdelajmo mozaik ... V okviru izbirnega predmeta Raziskujem preteklost domačega kraja je ena izmed možnosti da se izvede raziskovalna dejavnost v osnovni šoli. Pri tem predmetu se srečujemo s krajevno zgodovino, jo raziskujemo na terenu, po starih kronikah, dokumentih, ki so nam na voljo (npr. šolska kronika) ...

Slika 1: Šolska kronika OŠ Dol pri Ljubljani.

Tudi izbirni predmet Turistična vzgoja in projekt Turizmu pomaga lastna glava, omogoča učencem raziskovanje krajevine zgodovine. Pri slednjem projektu so se na več šolah iz raziskovalnih nalog mladih razvili občinski turistični produkti, učne poti itd.

Slika 2: Učenke OŠ Lesično na zaključni predstavitvi projekta Turizmu pomaga lastna glava. Tema je bila: Pilštanjski velikan, izvedba pa leta 2015.

Na osnovni šoli Janka Modra, Dol pri Ljubljani smo v času letošnjega nenavadnega šolskega leta 2020/21 v okviru zgodovinskega krožka izvedli vrsto aktivnosti z namenom počastiti 200-letnico prihoda cesarja Franca I. v Dol. Učenke in učenci 7., 8. in 9. razredov so v mehurčkih raziskovali graščino, paviljone, zgodovino le-teh in še marsikaj zanimivega.

Učence je navdušila izdelava herbarija. Najprej smo si s pomočjo digitalne zbirke ogledali herbarij Jožefa Kalasanca Erberga. Skupina učencev, pod vodstvom ga. Darje Dukarič, je nabrala rastline v neposredni bližini graščine. Sledila je izdelava herbarija. Pri naslovnici nam je z izdelavo intarzije pomagala ga. Tatjana Cvelbar.

Slika 3: Naslovna stran šolskega herbarija.

Slika 4: Učenka Ela Bric (7. b razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21) je podnaslovila vse rastline herbarija.

Naš namen je bil raziskati prehrano in oblačilno kulturo Dola v 19. stoletju. Veliko podatkov smo pridobili s pomočjo gradiva etnološkega muzeja. Po predelavi gradiva so učenci na podlagi Goldensteinovih upodobitev sami naslikali v tehniki senčenja oblačila, ki so jih nosili prebivalci Dola in okolice.

Slika 5: Livija Smrkolj (9. b razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21) je upodobila meščansko nošo 19. stoletja.

Pri pregledu gradiva se nam je porodila ideja, da bi gravirali posamezne motive na les. Največji zalogaj je bil grb Erbergov, ki meri 45x47cm.

Slika 6: Grb Erbergov.

Učenci so v sklopu prehrane 19. stoletja izdelali knjižico z recepti jedi, značilnih za obravnavano obdobje. Tudi to naslovnico so gravirali. V zbirki jedi so predstavili prežganko, mlečni močnik, češpljevo kašo, skutine štruklje, poprtnik in pehtranovo potico. Mlečni močnik in češpljevo kašo so skuhali učenci 6. c razreda pod vodstvom ge. Mojce Tkalec Zoran.

Slika 7: Učenci pri pripravi mlečnega močnika: Maša Kukovič, Mark Jakopič (6. c razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21).

V tednu razstave od 17. maja do 28. maja 2021 smo posamezne jedi preizkusili in ponudili v šoli. Učenci so pod mentorstvom učiteljice Mojce Valenčak fotografirali oba paviljona in graščino. Fotografije so razstavili v sklopu šolske razstave tretji teden v mesecu maju 2021.

Slika 8: Ogled šolske razstave (7. a razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21).

S pomočjo predstavitev plakatov, ki so predstavitev izbranih tem zgodovine, učenci z zanimanjem prisluhnejo sošolcu, kaj je odkril o tej temi. Najbolj jih pritegne, če se predstavitev podkrepi še z maketo. Ob maketi učenci predstavijo raziskovalno temo.

Slika 9: Maketa koncentracijskega taborišča Dachau. Avtorica makete je Gaja Mihačič (9. c razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21).

Slika 10: Primer 3-D plakata Kekec, ki ga je izdelal učenec Enej Lovše Veber (9. b razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21).

Sliki 11 in 12: Primer 3-D plakata Zgodovina žepnih ur, ki ga je izdelal učenec Aljoša Bor Bavdek (6. c razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21).

Nekateri izdelajo tudi didaktične igre, npr. spomin, v povezavi z njihovo temo.

Slika 13: Igra spomin: Rimski bogovi. Avtor igre je učenec Vito Mihačič (7. b razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21).

Prav tako mlade pritegnejo razstavljeni izdelki njihovih vrstnikov. Mini razredne razstave so že prvi opomnik in motiv za raziskovanje domačih znamenitosti.

Slika 14: Mini razredna razstava: Gladiatorji, učenke Danaje Olenik (7. c razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21). Učenka je izdelala poleg plakata še zelo nazorne primere gladiatorskih rekvizitov.

Slika 15: Razstava z maketo Osončja. Izdelal jo je učenec Mark Jakopič (6. c razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2020/21).

Sliki 16: Maketa kretskega labirinta z Minotavrom. Izdelala jo je učenka Gaja Mihačič (7. c razred OŠ Janka Modra, šol. leto 2019/20).

Vsi smo rojeni raziskovalci. Le naš cilj raziskovanja je različen. Mladi raziskovalci krajevine lahko dobijo idejo, zamisel, namig oz. spodbudo že v najožjem krogu. V tem jih dodatno spodbudijo še učitelji. Ne le zgodovinarji, tudi tisti učitelji, ki jim je ta stroka blizu. Mladostnik je vedno navdušen, ko se predavanje ali predstavitev nanaša na njegov kraj, občino. Takrat prisluhne. Prav je, da tudi mi, odrasli, prisluhnemo klicem naše mladine. Tudi takrat, ko nam ne sporočajo prijetnih novic (npr. o zapuščenem, zaraslem parku ...). Starejši občani imate več modrosti, mladi pa radosti. V skupnem prizadevanju bodo rezultati prinašali veliko novosti, radost pri delu, pa tudi kakšen navdih, ki bo prinesel korist kraju in prebivalcem.

Foto: avtorica prispevka, Mojca Tkalec Zoran

11.

12.

13.

14.

15.

16.

Seznam tematskih prispevkov v občinskem glasilu Pletenice po časovnem zaporedju objav

List of Themed Articles in the "Pletenice" Municipality Newsletter by
Chronological Order

Liste der Themenartikel im Gemeinde-Newsletter "Pletenice" in chronologischer
Reihenfolge

Grebenc, Alojzij: 200-letnica cesarjevega obiska. Pletenice, št. 1/januar 2021

Grilc, Viktor: Cesar na obisku. Pletenice, št. 2/februar 2021

Grilc, Viktor: Največji Dolan. Pletenice, št. 3/marec 2021

Grebenc, Alojzij: Dol v času kongresa. Pletenice, št. 4/april 2021

Klemenčič, Nataša: Jubilejni znak projekta Cesar v Dolu. Pletenice, št. 4/april 2021

Keder, Nina: Doprsni kip barona Erberga. Pletenice, št. 5/maj 2021

Valenčak, Mojca: Delavnice ob 200-letnici obiska cesarja Franca I. v Dolu. Pletenice, št. 5/maj 2021

Keder, Nina: Odkritje doprsnega kipa barona Erberga. Pletenice, št. 6/junij 2021

Posnetek prireditve najdete na FB strani: www.facebook.com/obcinadol

Valenčak, Mojca: Šolska razstava ob 200-letnici prihoda cesarja Franca I. v Dol. Pletenice, št. 6/junij 2021

Klemenčič, Nataša: Predstavitev projektne skupine »Cesar v Dolu«. Pletenice, št. 6/junij 2021

Keder, Nina: Iz Dolskega v svet diplomacije, pogovor z dr. Božom Cerarjem. Pletenice, št. 7/julij 2021

Program in vabilo na prireditve ob jubileju. Pletenice, št. 8/avgust 2021

Keder, Nina: reportaža z jubilejne slovesnosti in odprtja jubilejne razstave. Pletenice, št. 9/september 2021

Keder, Nina: reportaže z jubilejnih dogodkov. Pletenice, št. 10/oktober 2021

Year of jubilees 2021: Dol pri Ljubljani, Slovenia

In 2021, the Dol pri Ljubljani Municipality celebrates two important anniversaries; namely:
The 200th anniversary of the visit of Francis I, Emperor of Austria, and his wife Princess Caroline Auguste of Bavaria in Dol (16 May 1821), and 250th anniversary of the birth of Josef Kalasanz von Erberg (27 August 1771), who hosted the aforementioned couple.

Josef Kalasanz von Erberg was one of the most respected men of the time in Carniola, and his mansion with its surroundings were among some of the most beautifully furnished mansions of the time. He was a highly educated and well-read man, who actively participated in many fields of private, as well as public life of the time. In addition to the exemplary management of the Dol Manor, its surroundings and estates, he was also active as a historian, collector of antiques, artworks and rare plants. Furthermore, he introduced new varieties of fruit and crops, was a patron of talented students, etc. But most of all, he was known as the educator or the tutor of the young heir to the throne, Ferdinand I of Austria.

In his memory, the Dol pri Ljubljani Municipality placed a bust, the work of sculptor Anže Jurkovšek, in the pavilion building. The bust unveiling ceremony (accompanied by performances of Castle Pipers, the Senožeti Tanpura Players Cultural Association, and reciters from the OŠ Janka Modra Elementary School, Dol pri Ljubljani) took place on the eve of the 200th anniversary of the couple's visit to Dol.

Alojzij Grebenc, the pastor and local history researcher from Dol, who was also present on this occasion, delivered a speech.

Lara Smodiš and Veronika Cvetkov, representatives of the youth generation (students from OŠ Janka Modra Elementary School, Dol pri Ljubljani) were symbolically given a ribbon in the colors of the Slovenian flag by the Mayor Željko Savič with the purpose of this anniversary encouraging young people to explore and further discover the rich history of Dol pri Ljubljani – a surburban village near Ljubljana, the capital of Slovenia.

Many events took place to pay tribute to the anniversary of the Emperor's visit to Dol. The main celebration took place on September 5. This is when a guided exhibition summarising the aforementioned visit first opened. The visit was part of the journey that Francis I, the Emperor of Austria, took when attending the 3rd Congress of the Holy Alliance in Ljubljana. The material presented in the exhibition is also presented in this publication.

A cultural event was also held on the opening (performers: singer Nuška Drašček, pianist Simon Dvoršak, Erika Frantar Harp Quartet and the Tomaž Pustotnik Accordion Players). Speeches were held by the Mayor Željko Savič, dr. Božo Cerar (lawyer and diplomat from the nearby village of Dolsko), and the Minister of Culture dr. Vasko Simoniti.

Several thematic lectures were also carried out by renowned historians, and several articles were published on the topic in the "Pletenice" municipal newsletter.

Jubiläumsjahr 2021: Dol pri Ljubljani, Slowenien

Im Jahr 2021 feiert die Gemeinde Dol pri Ljubljani zwei wichtige Jubiläen, und zwar:
Den 200. Jahrestag des Besuchs von Franz I., Kaiser von Österreich, und seiner Gemahlin, Prinzessin Caroline Auguste von Bayern in Dol (am 16. Mai 1821), sowie den 250. Geburtstag von Josef Kalasanz von Erberg (am 27. August 1771), der das Ehepaar zu Gast hatte.

Josef Kalasanz von Erberg war einer der angesehensten Männer der krainer Zeit, und sein Herrenhaus mit der Umgebung gehörte zu den am schönsten eingerichteten Herrenhäusern der Zeit. Er war ein hochgebildeter und belesener Mann, der in vielen Bereichen persönlich und öffentlich tätig war. Neben der vorbildlichen Bewirtschaftung des Herrenhauses in Dol, seiner Umgebung und seiner Ländereien war er auch als Historiker, Sammler von Antiquitäten, Kunstwerken und seltenen Pflanzen tätig, führte neue Obst- und Getreidesorten ein, war auch der Mäzen talentierter Studenten usw. Vor allem aber war Josef Kalasanz von Erberg als Erzieher des jungen Thronfolgers Ferdinand I. von Österreich bekannt.

Zu seinem Gedenken stellte die Gemeinde Dol pri Ljubljani im Pavillongebäude eine Büste auf, ein Werk des Bildhauers Anže Jurkovšek. Die Enthüllungszeremonie der Büste (begleitet von Auftritten der Burgpfeifer, des Senožeti Tanpura Spieler Kulturvereins und Rezitatoren der OŠ Janka Modra Grundschule, Dol pri Ljubljani) fand am Vorabend des 200. Jahrestages des Besuchs des Paares in Dol statt. Zu diesem Anlass hielt auch Alojzij Grebenc, der Pfarrer und Heimatforscher aus Dol, eine Rede.

Lara Smodiš und Veronika Cvetkov, Vertreterinnen der Jugendgeneration (Schüler der OŠ Janka Modra Grundschule, Dol pri Ljubljani) haben symbolisch eine Schleife in den Farben der slowenischen Flagge von dem Bürgermeister Željko Savič geschenkt bekommen mit dem Wunsch, dass das Jubiläum junge Menschen dazu ermutigen soll, die reiche Geschichte dieser Vorstadtsiedlung in der Nähe von Ljubljana zu erkunden und weiter zu entdecken.

Die Gemeinde beging Jahrestag des Kaiserbesuchs in Dol mit vielen Veranstaltungen. Die Hauptfeier fand am 5. September mit der Eröffnung einer geführten Ausstellung zum Gedenken an diesen Besuch statt, der tatsächlich passierte, als Franz I., der Kaiser von Österreich, am 3. Kongress der Heiligen Allianz in Ljubljana teilnahm. Auch das in der Ausstellung präsentierte Material wird in dieser Publikation kurz vorgestellt. Anlässlich der Eröffnung fand auch eine kulturelle Veranstaltung statt (Künstler: Sängerin Nuška Drašček, Pianist Simon Dvoršak, Erika Frantar Harp Quartet und Tomaž Pustotnik Harmoniker Gruppe). Ansprachen hielten der Bürgermeister Željko Savič, Dr. Božo Cerar (Rechtsanwalt und Diplomat aus Dolsko) und Kulturminister Dr. Vasko Simoniti.

Es wurden auch mehrere thematische Vorlesungen von renommierten Historikern durchgeführt und mehrere Artikel über den Besuch und die Zeit im Gemeindeblatt „Pletenice“ veröffentlicht.

CESAR V DOLU, JUBILEJNI ZBORNIK OB 200. OBLETNICI OBISKA CESARJA FRANCA I.

Izdala in založila:

Občina Dol pri Ljubljani
Dol 1, 1262 Dol pri Ljubljani
www.dol.si

Odgovorna oseba: Željko Savič, župan

Urednik zbornika:

dr. Viktor Grilc

Sodelavci:

Alojzij Grebenc
prof. dr. Stanislav Južnič
prof. dr. Andrej Rahten (Zgodovinski inštitut Milka Kosa SAZU)
dr. Božo Cerar
Andrej Savnik (Mestna knjižnica Ljubljana, enota Slovanska knjižnica)
Darja Dukarič, Mojca Valenčak (OŠ Janka Modra Dol pri Ljubljani)
Eva Vovk (Občina Dol pri Ljubljani)
Nataša Klemenčič (JSKD OI Ljubljana okolica)

Lektorica: Darja Kepec

Prevod v angleški in nemški jezik: Leon Tabor

Oblikovanje: Urban Bat

Ilustracije: Tea Cipranič

Tisk: Studio print

Naklada: 500 izvodov
Dol pri Ljubljani, september 2021

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Dol pri Ljubljani)''1821''(082)

CESAR v Dolu : jubilejni zbornik ob 200. obletnici obiska cesarja Franca I. / [urednik zbornika Viktor Grilc ;
prevod v angleški in nemški jezik Leon Tabor]. - Dol pri Ljubljani : Občina, 2021

ISBN 978-961-95461-0-9
COBISS.SI-ID 71196419

Občina Dol pri Ljubljani

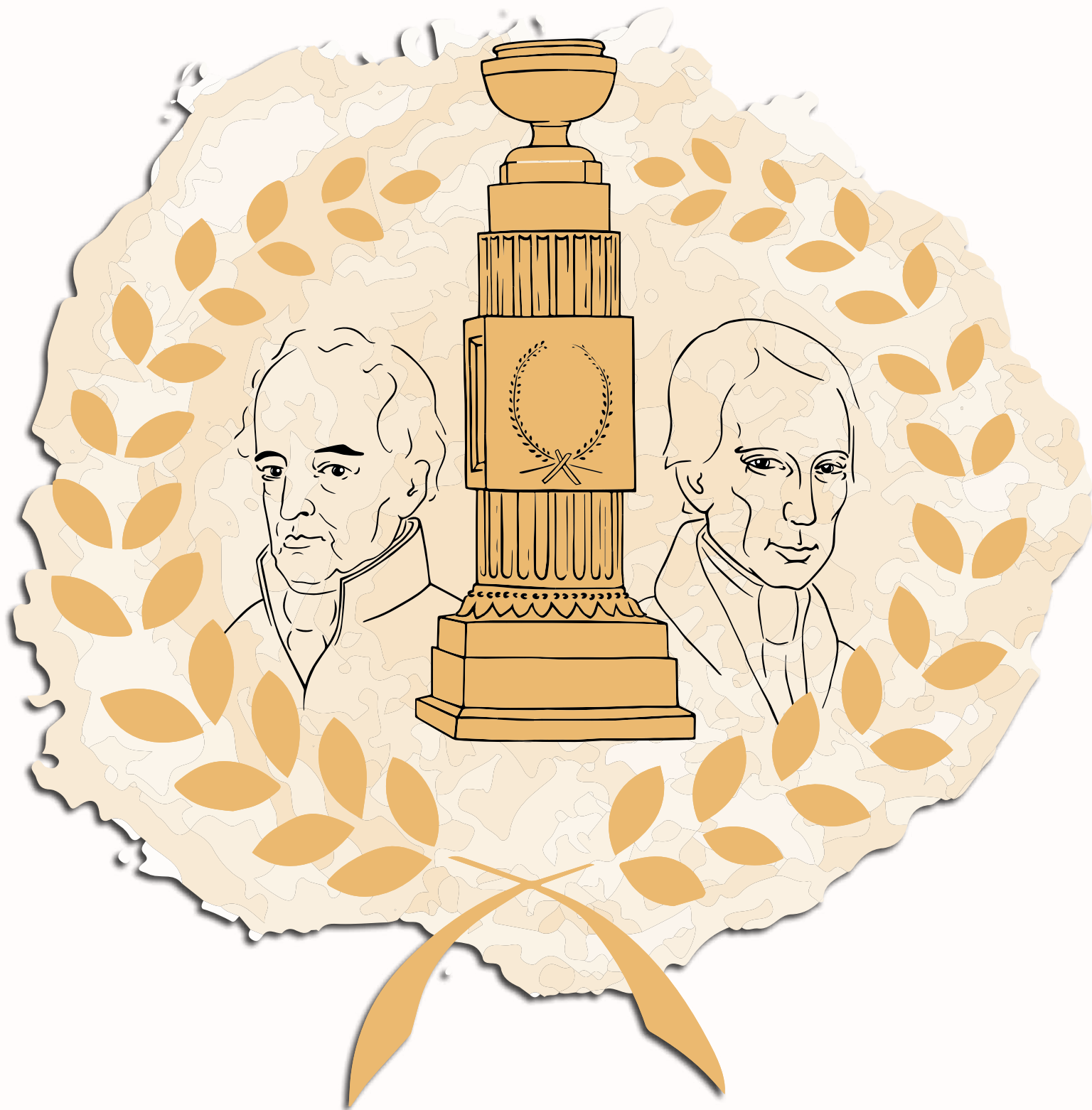

Foto: Urban Bat